

Investigating capacities and enforcement tools for preventing water crimes

Farzane Moradi¹ | Hossein Asadi²

1. Corresponding Author; Lecturer at the Niroo Research Institute and Legal Expert at the Markazi Regional Water Company. Email: moradif25@yahoo.com
2. Instructor for short-term training courses for government employees and CEO of the Markazi Regional Water Company. Email: info@marw.ir

Article Info	Abstract
Article Type: Research Article	Following the presented theories about punishment as a last resort and the importance and priority of non-criminal preventive measures over criminal measures, it should be said that preventing crimes against the quantity and quality of the country's water resources, given the current water crisis, better ensures both collective interests (in terms of greater protection of the aforementioned resources) and the interests and rights of the perpetrators of these crimes. Therefore, it is very necessary to examine the existing capacities for applying preventive measures in the executive stages and before the case reaches the judicial stages, because this can help, with the knowledge it creates, to make more use of the actual capacities and to actualize the latent capacities or to create new capacities. This article addresses this issue with a descriptive-analytical method and library tools, and the results of the study indicate the existence of desirable capacities in this field that require more attention and use.
Pages: -- --	
Received: 2025/10/10	
Accepted: 2025/11/22	
Published online: 2026/09/19	Moradi, Farzane; Asadi, Hossein (2025). Investigating capacities and enforcement tools for preventing water crimes. <i>Water and Electricity Law</i> , 2 (2), -- --.
Keywords: <i>Prevention, social, situational, enforcement, water crimes.</i>	
How To Cite	
Publisher	Niroo Research Institute.

ظرفیت قانونی سیاست جنایی اجرایی ایران در پیش‌بینی تدابیر پیشگیرانه در قبال جرایم آبی

فرزانه مرادی^۱ | حسین اسدی^۲

۱. نویسنده مسئول؛ مدرس پژوهشگاه نیرو و کارشناس حقوقی شرکت آب منطقه‌ای مرکزی. رایانامه: moradif25@yahoo.com

۲. مدرس دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت کارکنان دولت و مدیرعامل شرکت سهامی آب منطقه‌ای مرکزی. رایانامه: info@marw.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	پیرو نظریات ارایه شده پیرامون کیفر به‌مثابه آخرین چاره، و اهمیت و اولویت تدابیر پیشگیرانه غیرکیفری بر تدابیر کیفری باید گفت که پیشگیری از ارتکاب جرایم علیه کمیت و کیفیت منابع آبی کشور با توجه به بحران آب موجود، هم منافع جمعی (از لحاظ حفاظت بیشتر از منابع مذکور) و هم منافع و حقوق بزه‌کاران این جرایم را بهتر تامین می‌کند. از این رو، بررسی ظرفیت‌های موجود برای به کار بردن تدابیر پیشگیرانه در مراحل اجرایی و قبل از رسیدن پرونده به مراحل قضایی بسیار ضروری است؛ چراکه این امر می‌تواند با آگاهی‌ای که ایجاد می‌کند برای بهره‌گیری بیشتر از ظرفیت‌های بالفعل و برای به‌فعلیت رساندن ظرفیت‌های بالقوه و یا ایجاد ظرفیت‌های جدید کمک‌کننده باشد. این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی و ابزار کتابخانه‌ای به این مهم پرداخته و نتایج مطالعه صورت گرفته، حاکی از وجود ظرفیت‌های مطلوبی در این زمینه است که نیازمند توجه و بهره‌گیری بیشتر هستند.
صفحات: -- --	
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۱۸	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۰۱	
تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۵/۰۶/۲۸	
کلیدواژه‌ها: پیشگیری اجتماعی، پیشگیری وضعی، ابزارهای اجرایی، رفتارهای صدمه زننده به منابع آبی.	
استناد	مرادی، فرزانه؛ اسدی، حسین (۱۴۰۴). ظرفیت قانونی سیاست جنایی اجرایی ایران در پیش‌بینی تدابیر پیشگیرانه در قبال جرایم آبی. <i>حقوق آب و برق</i> ، ۲ (۲)، -- --.
ناشر	پژوهشگاه نیرو

۱. مقدمه

همیشه شنیده‌ایم که می‌گویند: پیشگیری بهتر از درمان است. این عبارت هوشمندانه و منطقی فقط مختص مسایل درمانی نیست و در حوزه مبارزه و مقابله با بزهکاری نیز بسیار کاربردی است. ناگفته پیداست که به دلایل مختلف، جلوگیری از ارتکاب جرم بسیار سنجیده‌تر و شایسته‌تر از برخورد با جرمی است که به وقوع پیوسته است. در میان دلایل زیادی که می‌توان برای این مهم برشمرد، دلایل مدافعانه و دلسوزانه نسبت به حال مرتکب نیز وجود دارد. متفکران حوزه پیشگیری معتقدند که اگرچه، وظیفه دولت و سایر نهادهای اجتماعی، مدیریت بزهکاری است؛ لیکن این مدیریت، باید به نحوی باشد که حقوق اساسی بزهکار با سایر شهروندان حفظ شود و پیشگیری از بزهکاری با تمرکز بر عوامل اجتماعی، اقتصادی و ... در اولویت است (غلامی، ۱۳۹۶: ۱۶). اینکه پیشگیری می‌تواند حقوق بزهکار را بهتر تامین کند، به عنوان یکی از دلایل برتری و اولویت پیشگیری بر برخورد کیفری در حوزه جرایم زیست‌محیطی بیشتر نمود دارد؛ چراکه در کشور ما جرایم زیست‌محیطی به دلیل آنکه بزه‌دیده (قربانی) مستقیم و ملموس ندارند؛ با نوعی رویکرد ناچیزانگاری در اذهان و افکار عمومی مواجه‌اند؛ هرچند بزه‌دیدگان غیرمستقیم این جرایم، گسترده باشند! این مساله، ریشه در عدم فرهنگ‌سازی‌های اساسی و کاربردی در زمینه اهمیت و لازمه ترجیح منافع جمعی بر منافع فردی در حفاظت از اموال عمومی و ثروت جمعی دارد. دامنه این مساله تا آنجا است که می‌توان گفت که بسیاری از افراد جامعه اگر در موقعیت ارتکاب جرایم زیست‌محیطی قرار گیرند؛ آن را مرتکب می‌شوند؛ بدون آنکه احساس ارتکاب بزه داشته باشند.

بدین ترتیب، هنوز در فرهنگ ما، قباحات رفتارهای ضد محیط‌زیست، آن‌چنان که باید و شاید نهادینه نشده است و این امر به نوبه خود نشان می‌دهد که تامین حقوق مرتکب این جرایم در اولویت‌بخشی به پیشگیری است؛ چرا که وی چندان متوجه قبح رفتار ارتكابی خود نیست و چه بسا فکر می‌کند که هوشمندانه و زیرکانه عمل کرده است. در واقع، مجازات چنین فردی، کمتر با فلسفه کیفر و یافته‌های علم کیفرشناسی نیز منطبق است و زمانی کیفر او منطقی است که ابتدا فرهنگ‌سازی بایسته صورت گرفته و تمامی تدابیر پیشگیرانه لازم به کار برده شده و با تمام این اوصاف، جرم محقق شده باشد. ضمن آنکه این ناچیزانگاری، فقط شامل بزهکار نمی‌شود و اذهان و افکار عمومی را در برمی‌گیرد؛ به گونه‌ای که بر صدور آرای قضایی توسط دادستان‌ها و قضات نیز تاثیر می‌گذارد و صدور حکم به مجازات‌های جدی را در این مرحله کاهش می‌دهد و اهرم کیفر را با عدم قطعیت و حتمیت مواجه ساخته و طبق نظر حقوق‌دان شهیر ایتالیایی چزاره بکاریا^۱ (۱۷۹۴-۱۷۳۸)، غیرکاربردی می‌سازد. برای نمونه، یکی از کیفرهای وضع شده در قانون توزیع عادلانه آب برای بهره‌برداری غیرمجاز از منابع آب زیرزمینی،

1. Cesare Beccaria

«شلاق» در نظر گرفته شده است. صرف نظر از درستی یا نادرستی وضع این کیفر که به نوبه خود، جای بحث و بررسی دارد؛ کمتر رای قضایی را می توان دید که در آن یک کشاورز به دلیل بهره برداری از چاه غیرمجاز به شلاق محکوم شده باشد.

با توجه به روشن شدن اهمیت پیشگیری غیرکیفری در جرایم زیست محیطی، این مقاله به دلیل وسعت و گستردگی جرایم زیست محیطی با تمرکز بر جرایم آبی به دلیل بحران مشهود آب در کشور، به دنبال یافتن پاسخ به این پرسش است که پیشگیری غیرکیفری و قدم های پیش قضایی برای مقابله با جرایم آبی در کشور ما چه جایگاهی دارد؟ فرضیه متناظر با این سوال، آن است که به نظر می رسد، به کارگیری تدابیر و ظرفیت های اجرایی و دخیل کردن قوه مجریه برای ایفای نقش بسزا در حفاظت از منابع آبی در قدم های قبل تر از شروع نقش دادستان ها به عنوان حامیان اصلی حقوق عامه، نشانگر وجود ظرفیتهای مطلوب و جایگاه شایسته برای پیشگیری از جرایم آبی در نظام اجرایی کشور باشد.

ضرورت انجام این پژوهش را می توان چنین تبیین نمود که برای یافتن نواقص و چالش های موجود در حوزه پیشگیری غیرکیفری از جرایم آبی، ابتدا باید وضعیت و ظرفیت های موجود را مورد مذاقه قرار داد تا در قدم های بعد، بتوان به سنجش و ارزیابی صحیحی از این ظرفیت ها رسید. این ارزیابی صحیح و ارتقای حوزه پیشگیری غیرکیفری نهایتاً می تواند به موثرتر کردن حوزه پیشگیری کیفری یا کارآمدتر کردن سیاست کیفری در مقابله با جرایم آبی بینجامد.

لازم به ذکر است که سیاست کیفری داخلی در حوزه تقنین با الهام از احکام شرعی همزمان با ملاحظات بومی و ملی برای پاسداشت منابع آب، به صورت مستقیم و غیرمستقیم از الزامات ناشی از الحاق به اسناد بین المللی تاثیر گرفته و مقرراتی در صیانت از منابع آبی بزرگ و کوچک مصوب کرده است (خالقی و رشنودی، ۱۳۹۲: ۱۱۹). این امر به طور پراکنده در قوانین پیش و پس از انقلاب اسلامی ایران دیده می شود. اما این قوانین به نحوی ساماندهی نشده که از یک سو امکان بهره مندی عادلانه عموم از منابع آبی را فراهم آورد و از سوی دیگر، باعث جلوگیری از ارتکاب رفتارهای ناهنجار علیه منابع آبی شود. حتی می توان گفت که چه بسا این قوانین خود به نوعی تشدیدکننده بحران آب در کشور بوده اند (حسینی و یوسفی، ۱۳۹۷: ۱۳۳). توضیح آن که، آنچه در نگاه اول به نظر می رسد آن است که ضمانت اجرای کیفری یا مجازات، باید دست کم از طریق ارعاب، اصلاح، و بازپروراندن در پیشگیری از جرایم آبی تاثیر مثبت داشته باشد؛ اما نگاهی به آمارهای موجود از ارتکاب جرایم موصوف در کشور، مشکلاتی را در سیاست جنایی فعلی در قبال آن نشان می دهد که می تواند ریشه در تکیه به کارایی ضمانت اجرای کیفری صرف یا همان سیاست کیفری صرف در معنای خاص آن، به جای بهره گیری صحیح از مفهوم عام تر سیاست جنایی داشته باشد. علاوه بر این، کارایی مجازات ها مستلزم برخورداری از ویژگی هایی است که جزو ذاتی آنها است. همچنین، رعایت اصول و معیارهای صحیح جرم انگاری و

سپس مجازات‌انگاری در وضع و تعیین مجازات، ضروری است. به عبارت دیگر، مجازات‌ها می‌توانند در پیشگیری از این نوع جرایم مفید واقع شوند؛ اما به سه شرط زیر:

شرط اول عبارت است از «تعیین خط‌مشی و هدف واقعی سیاست جنایی تقنینی». این به آن معنا است که قانون‌گذاری باید هدفمند باشد و موضع مشخصی داشته باشد. اگر هدف، جرم‌انگاری بهره‌برداری غیرمجاز از منابع آبی است؛ نباید قانون دیگری معارض با این مساله وضع گردد؛ چنان که با تصویب قانون تعیین تکلیف چاه‌های فاقد پروانه، این اتفاق افتاد.

شرط دوم عبارت است از «قرار گرفتن پیشگیری غیرکیفری در مرحله قبل‌تر و قرار گرفتن پیشگیری کیفری در مرحله بعدی و در تکمیل پیشگیری غیرکیفری».

و شرط سوم آن است که کیفری که بعد از پیشگیری غیرکیفری تعیین می‌شود نیز باید به‌طور اصولی و سنجیده تعیین گردد و اصول حاکم بر جرم‌انگاری و مجازات‌انگاری در وضع آن رعایت شود (مرادی و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۱۳-۹۹).

با این توضیح، کمک شایان توجه ظرفیت‌های موجود در سیاست جنایی اجرایی به موفقیت امر پیشگیری در سیاست کیفری از طریق گذر از معنای خاص و مضیق آن و رسیدن به معنای عام سیاست جنایی مشتمل بر تدابیر اجرایی پیشگیرانه، روشن و نحوه پیوند این دو مقوله برای مبارزه موثرتر با جرایم آبی، معلوم می‌شود.

در پایان این بند از نوشتار ذکر این نکته ضروری است که در مقاله پیش‌رو، منظور از جرایم آبی، رفتارهای آسیب‌زننده به منابع آبی کشور است که در قانون برای آنها مجازات تعیین شده باشد. بسته به این که این رفتارها، به کیفیت منابع آب و یا به کمیت آن آسیب برسانند، جرایم آبی به دو دسته کیفی و کمی تقسیم شده‌اند (مرادی، ۱۴۰۳: ۳۵). نویسندگان این مقاله می‌کوشند با هدف تبیین ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل برای مقابله با جرایم آبی با تاکید بر تدابیر و ابزار پیشگیرانه، قوه محرکه‌ای برای بهره‌گیری بیشتر از این ظرفیت‌ها ایجاد نمایند. بر این مبنا، این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی و کاربست ابزار کتابخانه‌ای، هدف مهم خود را پی می‌گیرد. برای سهولت در مطالعه، ابتدا ظرفیت‌های اجرایی مزبور در قالب دو مبحث کلی «تدابیر اجرایی پیشگیرانه» و «ابزارهای اجرایی پیشگیرانه» تبیین خواهد شد.

۲. تدابیر اجرایی پیشگیرانه

در این مقاله، مفهوم پیشگیری شامل آن دسته از تدابیر غیرکیفری است که پیش از ارتکاب جرم و گذر از اندیشه به فعل، از طریق مداخله در اوضاع و احوال پیش‌جنایی، اعمال می‌شود. در یکی از رایج‌ترین طبقه‌بندی‌های پیشگیری از جرم، این مقوله به دو دسته پیشگیری اجتماعی و وضعی (موقعیت‌مدار) تقسیم می‌شود.

در توصیف تدابیر به کار گرفته شده در سیاست جنایی فعلی کشورمان در راستای مقابله با جرایم آبی، می‌توان گفت که در این خصوص، تدابیری اندیشیده شده و اقداماتی صورت گرفته و همواره صورت می‌گیرد که می‌توان اهم آنها را در قالب همین طبقه‌بندی و ذیل عنوان‌های «تدابیر اتخاذ شده در جهت پیشگیری اجتماعی» و «تدابیر اتخاذ شده در جهت پیشگیری وضعی» تبیین نمود.

۱.۲. تدابیر اخذ شده در جهت پیشگیری اجتماعی

۱.۱.۲. اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی

برخلاف جرایم آبی کیفی که بیشتر توسط مجرمین بانفوذ و بلندپایه (به اصطلاح یقه سفید) ارتکاب می‌یابند، جرایم آبی کمی، در موارد زیادی، در بخش کشاورزی و از سوی کشاورزانی ارتکاب می‌یابند که از نظر رفاه اجتماعی در طبقه بالایی قرار ندارند. اکثر اشخاص این طبقه از موقعیت‌های تحصیلی، بی‌بهره و درک صحیحی از الزامات حاکم بر حفظ منابع آبی ندارند. آنها چه بسا حتی با تأسی از برخی تعلیمات سنتی، منابع آبی را نعمتی از سوی خداوند می‌دانند که استفاده از آن برای همگان مباح دانسته شده است. بر این مبنا، برخی از ایشان، مأموران دولت را در امر جلوگیری از برداشت غیرمجاز از منابع آبی با شخصیت‌های ضددینی چون «یزید» که مانع استفاده لشکر حضرت امام حسین (ع) از آب شده بود، همانند می‌کنند.^۱ شکی نیست که اصلاح این رویکرد، جز از طریق فرهنگ‌سازی گسترده و آگاهی‌بخشی منسجم، میسر نخواهد شد. چنین دیدگاهی، باعث خاموشی تمامی کنترل‌های درونی افراد برای بهره‌برداری غیرمجاز از منابع آبی خواهد بود.

خوشبختانه، در حال حاضر، تدابیر مطلوبی در جهت رفع این مشکل اتخاذ گردیده و در حال اجرا می‌باشد. این تدابیر، صرفاً به آگاه‌سازی عموم اکتفا نمی‌کند و در سطح وسیعی، آگاهی‌بخشی به خواص (مانند مدیران عامل و کارشناسان شرکت‌های آب منطقه‌ای، قضات، ضابطین دادگستری، و ...) را نیز شامل می‌شود.

۱.۱.۱.۲. اطلاع‌رسانی وضعیت موجود و تبیین چالش‌های بخش آب برای عموم مردم

بر اساس قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات (مصوب سال ۱۳۸۸) و آیین‌نامه‌های اجرایی آن، اطلاعات عمومی و نیز اطلاعات غیرطبقه‌بندی شده دستگاه‌های مشمول قانون باید در اختیار عموم قرار گیرد. لذا شرکت‌های آب منطقه‌ای نیز به تبعیت از این قانون موظفند تا اطلاعات مربوط به وضعیت منابع آبی دشت‌های کشور را از طریق درگاه (پورتال) و یا هر طریق مطلوب دیگری در اختیار عموم قرار

۱. مشاهدات چهارساله نگارنده به عنوان کارشناس حقوقی شاغل در شرکت آب منطقه‌ای مرکزی.

دهند (دفتر نظام‌های بهره‌برداری و حفاظت آب و آبفا، ۱۳۹۴: ۵). علاوه بر این، لزوم اطلاع‌رسانی گسترده و فرهنگ‌سازی عمومی از طریق رسانه‌ها نیز در «دستورالعمل دوم طرح احیا و تعادل‌بخشی منابع آب زیرزمینی» پیش‌بینی شده و مقرر است که این هدف از طریق روش‌هایی چون برگزاری نشست با صداوسیما، تشکیل کمیته مشترک برای تنظیم محتوا و اطلاعات، برگزاری دوره سراسری آموزشی رسانه‌ها در نقش همکار برای توسعه پایدار منابع آب بر اساس دستورالعمل یونسکو در بعد ملی، و نیز کاربست روش‌هایی چون تنظیم مدل استاندارد شورای راهبردی اطلاع‌رسانی و ارتباط با استان‌ها بر اساس الگوهای جهانی و تجربیات کمیته‌های طرح تعادل‌بخشی سابق، تشکیل شورای راهبردی اطلاع‌رسانی و ارتباط با رسانه‌ها با مدل استاندارد و ارزیابی اثربخشی شوراها و برنامه تعمیم و توسعه در بعد استانی، دنبال گردد.

۲.۱.۱.۲. فرهنگ سازی با تاکید بر عموم مردم و خواص

با توجه به اینکه از گذشته‌های دور در کشور ما، نظریاتی با مبناهای مختلف، آب و استفاده از آن را مباح می‌دانسته است؛ بسیاری از مردم، به‌ویژه کشاورزان، هر نوع بهره‌برداری از منابع آبی را حق خود می‌دانند. متأسفانه این تفکر برای مدت‌های طولانی در بین مردم وجود داشته و محدود به تفکرات عامه نبوده و حتی می‌توان گفت بر طرز فکر خواص، شامل قضات دادگاه‌ها، دادستان‌ها، و حتی کارشناسان و مدیران مشغول در بخش آب کشور سایه انداخته است؛ به طوری که، گاهی کارشناسان و مدیران مذکور به وظایف خود بی‌اعتقاد و نسبت به برخورد با جرایم و تخلفات آبی، به ویژه از نوع کمی و به‌ویژه از ناحیه کشاورزان بی‌میل بوده‌اند. از این رو، همواره توجه به فرهنگ‌سازی گسترده برای پیشگیری و مقابله با جرایم آبی، ضرورت داشته و دارد. این موضوع، در «دستورالعمل دوم طرح احیا و تعادل‌بخشی منابع آب زیرزمینی» پیش‌بینی و روش‌های تحقق آن، تعیین شده است (همان: ۶).

۲.۱.۱.۳. بستر سازی اجتماعی برای برخوردهای سلبی و ایجابی

یکی از چالش‌های مهم برخورد با جرایم آبی کمی، واکنش‌های اجتماعی و تبعات ناشی از آن در منطقه است. گاه یک چاه غیرمجاز، وسیله اصلی امرار معاش یک خانواده است و پر کردن آن، همدردی سایر هم محلی‌ها را به دنبال دارد. لذا بسترسازی اجتماعی برای برخوردهای سلبی و حفاظتی ضرورت دارد. این هدف نیز در «دستورالعمل دوم طرح احیا و تعادل‌بخشی منابع آب زیرزمینی» پیش‌بینی شده و از طریق روش‌هایی مانند تنظیم محتوای جبرانی و تبیین منافع برخوردهای حفاظتی (در قالب اطلاع‌نگاشت‌ها یا اینفوگرافی‌ها، اینفوکلپ، بروشور، و کتاب)، ارتباط‌گیری با شورای اسلامی روستاهای

مورد نظر و تشکیل جلسات تعامل و گفت‌وگو، و نصب و انتشار اقلام اطلاع‌رسانی آماده شده با هماهنگی شوراهای اسلامی در میان روستاییان، دنبال می‌شود (همان: ۵).

۲.۱.۲. اقدامات صورت گرفته در راستای پیشگیری رشدمدار^۱

پیشگیری زودرس یا رشدنگر، یعنی مداخله روانشناختی - اجتماعی زودرس در فرایند رشد کودکان برای جلوگیری از عوامل خطر سازی که احتمال پذیرش و تقلید رفتار مجرمانه پایدار را از سوی آنها در آینده افزایش می‌دهد (رایجیان اصلی، ۱۳۸۳: ۱۵۰). این عوامل خطر که می‌توان به بیان بهتر، آن را «مشکلات جامعه‌پذیری» نامید، ممکن است از مکان‌های اصلی جامعه‌پذیر شدن فرد (خانواده، مدرسه، گروه‌های محلی، گروه‌های همسالان) و یا از ویژگی‌های شخصی فرد مورد نظر ناشی شود که عموماً به دنبال شکست و یا ضعف‌های موجود در محیط‌های زندگی، تحصیل، و تفریح مذکور به وجود می‌آید (روبرکاری، نجفی ابرنآبادی، ۱۳۸۱: ۲۷۷).

با توجه به اینکه هنوز قباحت جرایم آبی در کشور ما، چندان نهادینه نشده است؛ توجه به این موضوع، به‌ویژه در کودکان و نوجوانان متعلق به جوامع روستایی که احتمال اشتغال آنها به کشاورزی در آینده بیشتر است، می‌تواند بسیار موثر باشد. در حال حاضر، اهم اقداماتی که می‌تواند به تحقق این هدف کمک کند، در سیاست جنایی موجود به شرح ذیل است:

۲.۱.۲.۱. طرح ملی دانش‌آموزی نجات آب (داناب)

طرح ملی دانش‌آموزی نجات آب با تاکید بر کاهش برداشت روزافزون از منابع آبی زیرزمینی به‌ویژه در بخش کشاورزی در کلیه مدارس مقطع متوسطه اول اجرا می‌شود. همچنین آشنایی با چالش‌هایی مانند آلودگی منابع آب، حفاری چاه‌های نیمه عمیق و عمیق غیرمجاز، برداشت غیرمجاز شن از بستر رودخانه‌ها، اضافه برداشت از منابع آبی، و کشت گیاهان پرابخواب، از جمله موضوعاتی هستند که در این طرح به آنها پرداخته می‌شود (شرکت مهندسی مشاور سیمای آب خاوران، بی تا: ۱). در واقع، در این طرح، پس از آموزش و تشریح اهمیت آب و تبعات کم‌آبی و بی‌آبی، تبیین قبح جرایم آبی مورد توجه واقع شده و در مباحث لزوم حفاظت از آب‌های سطحی و زیرزمینی، مورد تاکید قرار گرفته است (مرکز آموزش‌های عمومی و تخصصی کوتاه مدت، ۱۳۹۶: ۱۴ و ۱۵).

البته باید توجه داشت که بهره‌گیری از طرح داناب در راستای تحقق اهداف پیشگیری از ارتکاب جرایم آبی، یکی از کاربردهای آن است؛ چرا که اهداف این طرح بسیار کلی‌تر و آرمانی‌تر بوده و به نقل

از شیوه‌نامه راهبردی طرح داناب، جدیت نگرانی‌های موجود را توجیه می‌کند (شرکت مهندسی مشاور سیمای آب خاوران، پیشین). اهمیت این موضوع زمانی آشکارتر می‌گردد که این مهم مورد توجه واقع شود که علاوه بر اینکه بهره‌برداران بعدی منابع آب و نیز شهروندان بعدی، مشمول این آموزش‌ها می‌شوند؛ چه بسا سیاست‌گذاران بعدی کشور نیز از این آموزش‌ها بهره‌مند خواهند شد. به عبارت دیگر، محتمل است که کسانی که ابزارهای مختلف سیاست جنایی را به دست خواهند گرفت؛ یعنی قانون‌گذاران، قضات، دادستان‌ها، و نیز مدیران مسئول و کارشناسان بخش آب کشور، همگی درک لازم برای برخورد با جرایم آبی را پیدا خواهند کرد. در این راستا می‌توان برای نمونه به آگاهی‌بخشی‌های طرح در خصوص چالش‌های مدیریت منابع آب کشور، از جمله خلاءهای قانونی موجود به خصوص در برخورد با جرایم آبی، اشاره کرد (مرکز آموزش‌های عمومی و تخصصی کوتاه مدت، ۱۳۹۶: ۱۹).

در مجموع باید گفت که طرح مذکور بر بستری از مطالعات و پژوهش‌های اجتماعی و با تکیه بر حمایت کمیسیون ملی یونسکو در ایران و با توجه به لزوم جلب مشارکت‌پذیری اجتماعی از سوی وزارت نیرو، پس از موفقیت در مرحله آزمایشی (فاز پایلوت) به صورت سراسری و ملی و با هماهنگی و یکپارچگی ستادی، تعریف و اجرایی گردیده است. طرح داناب تا پایان سال تحصیلی ۱۳۹۰-۱۳۹۱ دارای دستاوردهایی چون تدوین و توزیع ۹۳۰ هزار قلم آموزشی بومی (شامل پوستره‌های آموزشی-اطلاع رسانی، جزوه‌های آموزشی ویژه معلمان رابط، لوح فشرده، کتابچه ویژه ناجیان آب، معلمان، و دانش‌آموزان)، تعریف و اجرای بیش از ۹۶ میلیون دقیقه کارگاه آموزشی ویژه معلمان و دانش‌آموزان، تولید ۹۲ هزار اثر در خلال مسابقات گسترده طرح، ارتباط و تعامل پویا با وزارت آموزش و پرورش و تعامل با سازمان جهانی یونسکو در راستای تقویت طرح و معرفی گسترده آن، بوده است و توانسته در زمینه ارتقای آگاهی و حساسیت عمومی، شاخص‌های مد نظر طرح را به صورت میانگین به میزان ۶۳ درصد در کل کشور افزایش دهد.^۱

۲.۲.۱.۲. گنجاندن مبحث آب در سرفصل‌های آموزشی مدارس

هر برنامه درسی موثر و مفیدی باید آن‌چنان تنظیم شود که نیازهای متفاوت شاگردان و جامعه را برآورده سازد (شامبیاتی، ۱۳۸۴: ۲۷۷). در این رابطه، با عنایت به ضرورت توجه هر چه بیشتر جامعه به امر حفاظت از منابع آبی، و نیاز دانش‌آموزان کشور به دانستن و آگاهی از وضعیت موجود به عنوان بازیگران آینده عرصه آب، گنجاندن این موضوع مهم در سرفصل‌ها و برنامه‌های آموزشی رسمی، امری ضروری است. بنابراین، با عنایت به این نیاز آموزشی، چنین برنامه درسی در قالب تدوین کتابی تحت عنوان

۱. وزارت نیرو، خلاصه طرح ملی دانش‌آموزی نجات آب داناب، تهران: وزارت نیرو با همکاری کمیسیون ملی یونسکو در ایران.

«انسان و محیط زیست» برای کلیه رشته‌های پایه یازدهم دوره متوسطه، تنظیم شده است. درس اول این کتاب، تحت عنوان «آب، سرچشمه زندگی» به موضوع آب اختصاص یافته و در آن، مسایلی همچون وضعیت منابع آبی در ایران و جهان، نحوه مصرف آب در بخش‌های مختلف کشور، آب مجازی، نحوه تامین آب و مدیریت منابع آب، تجربیات سایر کشورها در زمینه مدیریت منابع آبی، و سرانجام جرایم آبی از قبیل بهره‌برداری بی‌رویه و غیرمجاز از منابع آبی زیرزمینی و آلودگی منابع آب، به بحث گذاشته شده است (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۶: ۱۷-۱).

همچنین، با توجه به اینکه اکثر پژوهشگران معتقدند که جهت اخذ نتایج بهتر آموزشی، اقداماتی چون استفاده از وسایل کمک آموزشی، برنامه‌ریزی آموزشی دقیق، و مدیریت صحیح و مشارکت دادن دانش‌آموزان در مباحث باید مورد عنایت قرار گیرد (صلاحی، ۱۳۸۸: ۲۱۷-۲۱۶)، در آغاز کتاب مذکور، تأکیدات لازم برای آموزگاران، تحت عنوان «سخنی با دبیران گرامی» تبیین شده است.

۲.۱.۲. برنامه مبتنی بر آموزش والدین

با توجه به این که «تربیت صحیح» انسان‌ها در دوران رشد، خود نوعی مصون‌سازی در جهت پیشگیری پایدار از جرم و انحراف افراد است، نقش والدین که تا یک سن خاص، متولی تربیت فرزندان هستند، اهمیت پیدا می‌کند. با این حال، برخی از والدین، فاقد مهارت‌های تربیتی هستند و نمی‌توانند شیوه‌های صحیح تربیتی را به کار گیرند؛ به نحوی که در اثر سهل‌انگاری، کودک را به سمت وسوی جرم و انحراف سوق می‌دهند. در چنین شرایطی، توصیه متخصصان و جرم‌شناسان پیشگیری، توسل جستن به برنامه‌های مبتنی بر آموزش والدین است (خسروشاهی، ۱۳۸۹: ۱۹-۱۸).

اهمیت این موضوع در خصوص جرایم آبی با توجه به عدم نهادینگی قباحت این جرایم در میان اقشار جامعه، واضح و مبرهن است. در مقام تبیین چگونگی وضعیت سیاست جنایی فعلی برای توسل به این برنامه‌ها باید گفت که این موضوع در «دستورالعمل دوم طرح احیا و تعادل بخشی منابع آب زیرزمینی» مورد توجه واقع شده است؛ بدین نحو که برنامه هفتم از برنامه‌های هفت‌گانه اجرایی - میدانی اطلاع‌رسانی، آموزش، و فرهنگ‌سازی در این دستورالعمل به آموزش زنان روستایی برای مدیریت آب کشاورزی اختصاص یافته است (دفتر نظام‌های بهره‌برداری و حفاظت آب و آبفا، پیشین: ۱۲). این روش می‌تواند فرهنگ‌سازی مطلوبی در خانواده‌های روستایی در خصوص چگونگی برداشت صحیح و مجاز از آب و قباحت جرایم آبی به دنبال داشته باشد.

۲.۲. تدابیر اتخاذ شده در جهت پیشگیری وضعی (موقعیت‌مدار)

پیشگیری وضعی از جرم با کاهش موقعیت، مدیریت، و طراحی محیط به صورت نظام‌مند، موجب دشوار شدن و یا کاهش سود ناشی از ارتکاب جرم برای مرتکب می‌شود. در واقع در این رویکرد، با دشوار کردن ارتکاب جرم، افزایش خطر دستگیری بزهکاران، و کاهش منافع حاصل از آن، از ارتکاب بزه پیشگیری می‌شود. بر اساس این دیدگاه، بزه انتخاب فرد بزهکار است و بدین ترتیب، مداخله پیشگیرانه باید بر تصمیم بزهکار، پیش از گذار اندیشه به عمل تأثیر بگذارد (سی. ولش، پی، ۱۳۹۴: ۴۲۵). به بیان دیگر، از آنجا که مجرمین، متفکرینی حسابگر هستند که قبل از جرم، حساب سود و زیان خود را به درستی نگه می‌دارند (مهر، ۱۳۸۸: ۷)، هدف نهایی از این نوع پیشگیری، اتخاذ تدابیری است که در نتیجه آن، بهای بزهکاری بیش از سود حاصل از آن شود (سی. ولش، پی، پیشین).

مقوله پیشگیری از جرایم آبی نیز قطعاً از لزوم توجه و بهره‌جویی از تدابیر این نوع پیشگیری مستثنی نمی‌باشد و سیاست جنایی فعلی توانسته است در مواردی از این نوع پیشگیری بهره‌برد. برخی از مهم‌ترین تدابیری که در این راستا اتخاذ شده است، به شرح آتی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱.۲.۲. ساماندهی شرکت‌های حفاری و نظارت بر آنها

از آنجا که در سال‌های اخیر، حفر چاه‌های عمیق (با عمق بیش از ۳۰ متر) از طریق ابزارآلات حفاری صورت می‌گیرد، روی‌آوری به دستگاه‌های حفاری موتوری در این سال‌ها در کشور گسترش یافته است (بشیری و دیگران، ۱۳۹۲: ۶۴). مهم‌ترین دلیل این امر می‌تواند افت سطح آب‌های زیرزمینی در سال‌های اخیر باشد که دسترسی به این آب‌ها را جز از طریق حفاری‌های عمیق، غیرممکن ساخته است. از آنجا که حفاری‌های این‌چنینی غالباً از طریق دستگاه‌های حفاری صورت می‌گیرد؛ لذا یکی از راه‌های حفاظت و مدیریت منابع آب و پیشگیری از حفر چاه غیرمجاز، نظارت بر فعالیت دستگاه‌های حفاری است.

با توجه به مطالب پیش‌گفته مبنی بر این که ماشین‌آلات و دستگاه‌های حفاری از الزامات مهم برای حفر چاه‌های غیرمجاز هستند، هر نوع ایجاد محدودیت در به‌کارگیری آن‌ها، گامی در جهت دشوار ساختن ارتکاب جرم و در راستای تحقق اهداف پیشگیری وضعی خواهد بود. برخی از مهم‌ترین اقدامات صورت گرفته در این خصوص را می‌توان به شرح زیر برشمرد.

۱.۱.۲.۲. لزوم اخذ پروانه صلاحیت حفاری

بر اساس ماده ۱۳ قانون توزیع عادلانه آب، اشخاص حقیقی و حقوقی که حرفه آن‌ها حفاری است و با وسایل موتوری اقدام به حفر چاه یا قنات می‌کنند، باید پروانه صلاحیت حفاری از وزارت نیرو تحصیل

کنند و بدون داشتن پروانه مذکور، مجاز به حفاری با وسایل موتوری نخواهند بود. اشخاص فوق الذکر موظفند کلیه شروط مندرج در پروانه صلاحیت حفاری و پروانه حفر چاه یا قنات را رعایت کنند و در صورت تخلف، پروانه آنها لغو خواهد شد. همچنین، چنانچه بدون داشتن پروانه اقدام به حفر چاه یا قنات کنند، در مورد اشخاص حقیقی یعنی مالکین دستگاه، و نیز در مورد اشخاص حقوقی، اعم از مدیران عامل شرکت‌ها و یا سازمان‌ها و موسسات حفاری، به مجازات مقرر در ماده ۴۵ قانون توزیع عادلانه آب محکوم خواهند شد و در صورت تکرار، وزارت نیرو می‌تواند با اجازه دادستانی، دستگاه حفاری را توقیف نماید. در این صورت، دادگاه تکلیف دستگاه حفاری را تعیین خواهد کرد.

در واقع، در پروانه حفاری، شروط و مقرراتی قید می‌شود که در صورت تخلف از آنها، پروانه حفاری لغو می‌شود (بدیسار، احمدی، ۱۳۹۶: ۱۹۳). بدین ترتیب، شرکت‌های حفاری صلاحیت‌دار نمی‌توانند به حفر چاه‌های غیرمجاز بپردازند و صرفاً قادر به حفاری با تجویز وزارت نیرو خواهند بود. از این تدبیر می‌توان به عنوان یکی از تدابیر پیشگیری وضعی از جرم از طریق دشوار ساختن ارتکاب جرم یاد کرد؛ چرا که بدین طریق، امکان حفر چاه غیرمجاز از دستگاه‌های حفاری صلاحیت‌دار سلب شده و دستگاه‌های حفاری فاقد صلاحیت نیز همواره در معرض برخورد نیروهای گشت و بازرسی (یا گروه‌های احیا و تعادل بخشی) شرکت‌های آب منطقه‌ای در سراسر کشور هستند.

آیین‌نامه اجرایی فصل دوم قانون توزیع عادلانه آب (مواد ۲۰ تا ۳۰)، ضوابط و مقررات مربوط به نحوه رسیدگی به درخواست پروانه صلاحیت حفاری و تنظیم گزارش‌های مربوطه، شرایط درخواست، و سایر الزامات حاکم بر موضوع را تعیین نموده است (ذوالفقاری، ۱۴۰۰: ۱۷۷). برخی از این الزامات که در جهت نظارت بیشتر بر شرکت‌های حفاری است، عبارتند از: عدم قابلیت انتقال پروانه صلاحیت حفاری به غیر و ابطال آن در صورت انحلال یا ورشکستگی شرکت یا فوت صاحب پروانه، تکلیف دفاتر اسناد رسمی مبنی بر اطلاع‌رسانی کتبی به وزارت نیرو بلافاصله پس از تنظیم سند انتقال دستگاه‌های حفاری و نظایر آن.

بدین ترتیب، متقاضی حفاری مجاز باید با شرکت‌های حفاری صلاحیت‌دار و زیر نظر شرکت‌های آب منطقه‌ای کشور، قرارداد حفاری منعقد نماید. در این راستا، متقاضی باید قبل از انعقاد قرارداد، شرکت مورد نظر خود را به شرکت‌های آب منطقه‌ای محل، معرفی و پس از اخذ مجوز عقد قرارداد از سوی شرکت آب منطقه‌ای مربوطه، به انعقاد قرارداد حفاری اقدام نماید. نام شرکت حفاری مورد نظر در مجوز عقد قرارداد و نیز حسب مورد در مجوزهای کف‌شکنی و یا تغییر محل چاه صادره از سوی شرکت‌های آب منطقه‌ای، درج و لازم‌الاجرا می‌گردد. بدین ترتیب، متقاضی حق تغییر شرکت حفاری مندرج در مجوز را بدون اجازه وزارت نیرو نخواهد داشت؛ چرا که علاوه بر اینکه صدور مجوز به معنی اجرای بخشی از قوانین می‌باشد (مشهدی، ۱۳۹۲: ۲۸)، به دلیل آنکه این مجوزها به صورت قانونی توسط ماموران دولت تنظیم می‌شوند، جزو اسناد رسمی هستند که رعایت مفاد آنها ضروری است.

در واقع، یکی از دلایل درج نام شرکت صلاحیت‌دار حفار در مجوزهای دولتی که متقاضی را ناگزیر به انعقاد قرارداد با همان شرکت حفاری نموده و مانع از جایگزینی آن با شرکت حفاری دیگر حتی شرکت حفاری صلاحیت‌دار دیگر می‌کند آن است که به موجب آیین‌نامه اجرایی فصل دوم قانون توزیع عادلانه آب، پروانه صلاحیت حفاری برای مدت سه سال صادر می‌شود و تجدید آن منوط به بررسی مجدد خواهد بود. همچنین، شرکت‌های حفاری صلاحیت‌دار به موجب این آیین‌نامه، دارای تکالیفی هستند و دامن‌های از تخلفات برای آنها تعریف شده که در صورت ارتکاب هر یک، ممکن است، صلاحیت آنها مورد تردید واقع شود. از این جهت، تغییر شرکت حفاری باید حتماً با موافقت وزارت نیرو (از طریق شرکت آب منطقه‌ای محل) صورت گیرد.

۲.۱.۲.۲. لزوم اخذ مجوز فعالیت و کارت تردد

اقدام نظارتی دیگری که در جهت کنترل وسیله جرم حفر چاه غیرمجاز و با هدف دشوارسازی استفاده غیرمجاز از این وسیله صورت می‌گیرد، در تبصره چهارم قانون تعیین تکلیف چاه‌های آب فاقد پروانه بهره‌برداری (مصوب سال ۱۳۸۹) پیش‌بینی شده است. به موجب این تبصره، کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی مالک دستگاه‌های حفاری در سراسر کشور موظفند ظرف سه ماه پس از ابلاغ قانون مذکور، از شرکت‌های آب منطقه‌ای استان‌ها مجوز فعالیت و کارت تردد دریافت و سپس به حمل‌ونقل و تردد اقدام نمایند. پس از انقضای مهلت تعیین شده، نیروی انتظامی موظف به جلوگیری از حمل‌ونقل و یا تردد دستگاه‌های فاقد مجوز و کارت تردد می‌باشد. همچنین، وزارت نیرو موظف است تا با همکاری نیروی انتظامی نسبت به توقیف دستگاه‌های حفاری متخلف به مدت شش ماه و حمل آن به توقف‌گاه (پارکینگ) به هزینه مالک آن، اقدام نماید. در پایان نیز رسیدگی به اعتراض مالکین در مرجع ذیصلاح، ممکن دانسته شده است.

۳.۱.۲.۲. کنترل نحوه جابه‌جایی دستگاه‌های حفاری از طریق نصب GPS بر روی دستگاه‌های

مذکور

روش دیگر دشوارسازی ارتکاب جرم حفر چاه غیرمجاز از طریق تمرکز بر روی وسیله ارتکاب جرم، اجبار مالکین دستگاه‌های حفاری به نصب GPS بر روی دستگاه‌های تحت مالکیت خویش می‌باشد. در صورت تخلف شرکت‌های حفاری از این الزام، هیچ‌گونه قرارداد حفاری با آنها منعقد نگردیده و در گام بعدی، پروانه صلاحیت حفاری آنها نیز لغو خواهد شد (خدیری، ۱۳۹۴).

۲.۲.۲. الزامات موجود برای نصب کنتورهای هوشمند

پیش از صدور پروانه بهره‌برداری از یک حلقه چاه، باید مراحل قانونی و اداری امر به‌طور کامل، طی گردد. یکی از این مراحل، تعیین میزان آبدهی (یا دبی یا بده)^۱ مجاز برای بهره‌برداری از چاه است که این میزان را کارشناسان وزرات نیرو با توجه به عوامل گوناگونی چون عدم اضرار به منابع آبی مجاور و عدم اضرار برای آبخوان منطقه تعیین می‌کنند و سپس میزان تعیین شده با تایید کمیسیون ذی‌صلاح، در پروانه بهره‌برداری صادره درج می‌شود. بدین ترتیب، هرگونه تخلف از میزان آبدهی تعیین شده در پروانه صادره می‌تواند مضر برای منابع آبی اطراف و یا آبخوان منطقه باشد و منجر به بروز خسارت و به خطر انداختن مصالح عمومی گردد. به‌همین دلیل، بهره‌برداری غیرمجاز از چاه را نمی‌توان صرفاً شامل بهره‌برداری از آب چاهی دانست که به‌صورت غیرمجاز حفر شده و یا پروانه بهره‌برداری برای آن صادر نشده است؛ بلکه بهره‌برداری و برداشت اضافه از چاه مجاز نیز در همان مقدار اضافه برداشت نسبت به میزان برداشت مجاز مندرج در پروانه، بهره‌برداری غیرمجاز خواهد بود.

یکی از تدابیری که در راستای تحقق اهداف پیشگیری وضعی جرم می‌تواند به دشوار ساختن این نوع از بهره‌برداری غیرمجاز از منابع آب زیرزمینی کمک کند، الزامات حاکم بر نصب کنتورهای هوشمند حجمی است.^۲ کنتور هوشمند حجمی وسیله‌ای است که به‌منظور اندازه‌گیری حجم آب برداشتی، بر روی چاه‌های بهره‌برداری نصب و به‌صورت مستقیم، حجم آب خروجی از چاه را اندازه‌گیری می‌کند. این ابزار شامل انواعی نظیر کنتورهای حجمی آبیاری (جریان سنج پدالی یا چرخ‌پره‌ای^۳)، جریان سنج (فلومتر) الکترومغناطیسی^۴، و جریان سنج فراصوتی (التراسونیک^۵) می‌باشد (دفتر نظام‌های بهره‌برداری و حفاظت آب و آبفا، ۱۳۹۴: ۲).

اهمیت نصب وسایل اندازه‌گیری در جهت تهیه و ارایه آمار و اطلاعات مصارف آبی که لازمه هرگونه برنامه‌ریزی درست در کوتاه‌مدت، میان‌مدت، و بلندمدت در خصوص منابع آبی می‌باشد، و نیز لزوم دریافت داده‌ها و اطلاعات صحیح و قابل اتکا که بتواند مبنای تصمیم‌گیری‌های آینده قرار گیرد، اقتضا

۱. به مقدار آبی که در یک ثانیه از یک منبع آب (چاه، چشمه، قنات، رودخانه، کانال و غیره) جریان پیدا می‌کند، دبی و یا بده و یا آبدهی آن منبع می‌گویند که با حرف Q نشان داده می‌شود. دبی جریان آب را در سامانه متریک بر حسب مترمکعب در ثانیه، متر مکعب در ساعت، و یا لیتر در ثانیه بیان می‌کنند. ر.ک: بشیری و دیگران، ۱۳۹۲: ۵۰۱.

۲. مبانی و مستندات قانونی این الزامات عبارتند از: بند «و» تبصره ۱۱ قانون بودجه سال ۱۳۹۴، مواد ۱۲ و ۴۵ قانون توزیع عادلانه آب، ماده واحده قانون تعیین تکلیف چاه‌های آب فاقد پروانه بهره‌برداری، قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی، و نهایتاً دستورالعمل ششم طرح احیا و تعادل‌بخشی منابع آب زیرزمینی.

3. Paddel wheel

4. Magnetic Flowmeter

5. Ultrasonic

نموده تا دستورالعمل ششم طرح احیا و تعادل بخشی منابع آب زیرزمینی به نصب و بهره‌برداری کنتورهای هوشمند اختصاص یابد. اولین هدف از نصب کنتورهای مذکور در این دستورالعمل، اندازه‌گیری حجم آب برداشت شده توسط بهره‌برداران از منابع آب و جلوگیری از هرگونه برداشت غیرمجاز عنوان شده است (همان: ۱).

در این راستا، نصب کنتورهای مذکور اجباری است و در صورت امتناع بهره‌برداران از نصب کنتور، بدون دلیل و عذر موجه، ضمن جلوگیری از برداشت آب توسط بهره‌بردار و عدم ارایه هر نوع خدمات به وی، نامبرده به مراجع قضایی معرفی خواهد شد.^۱ همچنین، بازکردن کنتور از روی چاه، ممنوع است؛ مگر با اجازه شرکت آب منطقه‌ای محل. البته در این صورت نیز فک پلمپ و بازکردن کنتور باید در حضور نماینده شرکت مذکور و با تنظیم صورت‌جلسه کتبی صورت گیرد.^۲

بنا بر آنچه گفته شد، از طریق قرائت این کنتورها می‌توان میزان برداشت آب از چاه‌های مجاز و انطباق یا عدم انطباق این میزان با مقدار مندرج در پروانه را کنترل کرد. قرائت کنتورهای مذکور از دو طریق ممکن است: یکی با استفاده از «سامانه قرائت از راه دور» و دیگری قرائت کنتورها توسط گروه‌های گشت‌وبازرسی در مناطقی که پوشش شبکه تلفن همراه وجود ندارد. در این راستا، گروه‌های گشت‌وبازرسی مکلف هستند تا بر اساس زمان‌بندی منظم و مشخص نسبت به قرائت دوره‌ای کنتورهای نصب شده در دشت‌ها به‌نحوی اقدام نمایند که هر کنتور در طول سال، حداقل شش بار مورد بازدید قرار گرفته و قرائت شود. آمار و اطلاعات مربوطه نیز باید حداکثر ظرف مدت سه روز تحویل شرکت آب منطقه‌ای محل شده و در سامانه نرم‌افزاری مربوطه وارد گردد. همچنین بسته به تقاضای شرکت مذکور، قرائت‌های موردی به‌دفعات لازم و مورد نیاز توسط گروه‌های فوق قابل انجام خواهد بود.

البته لازم به ذکر است که علاوه بر این، گروه‌های گشت‌وبازرسی موظفند تا کنتورهای نصب شده‌ای که از راه دور و با استفاده از سامانه مربوطه قرائت می‌شوند را نیز به‌صورت دوره‌ای و حداقل به‌میزان دو بار در طول سال بازدید نموده و از صحت عملکرد آنها اطمینان حاصل کنند.

شرکت‌های آب منطقه‌ای محل، پس از دریافت آمار و اطلاعات مربوط به قرائت‌های انجام شده و تجزیه و تحلیل آنها، موظف است تا در صورت مشاهده هرگونه قرائت نامتعارف، نسبت به بررسی دقیق کنتور از لحاظ سلامت، عدم دستکاری، و صحت اعداد قرائت شده، اقدام نماید و در صورت احراز تخلف، ضمن جلوگیری از بهره‌برداری چاه، با متخلف یا متخلفین برخورد قانونی به‌عمل آورد. وصل مجدد کنتورهای منصوبه که به‌دلیل تخلف متقاضی، جریان آب آن قطع شده است، صرفاً پس از پرداخت

۱. تذکر شماره ۵ دستورالعمل ششم طرح احیا و تعادل بخشی از منابع آب زیرزمینی.

۲. تذکر شماره ۷ دستورالعمل ششم طرح احیا و تعادل بخشی از منابع آب زیرزمینی.

هزینه‌های متعلقه، تسویه حساب، و سپردن تعهد از طرف مشترک مبنی بر عدم تکرار تخلف، با تنظیم صورت جلسه امکان پذیر خواهد بود. بدیهی است، در صورت تکرار تخلف، اعمال جرایم با شدت بیشتری انجام شده و تا مرحله قطع کامل جریان آب قابل افزایش است (همان: ۷-۸).

به این ترتیب، همان طور که ذکر شد، از آنجا که نصب کنتورهای مذکور با جدیت در دستور کار وزارت نیرو قرار گرفته است، می توان از آن به عنوان نمونه‌ای از ظرفیت‌های سیاست جنایی فعلی برای بهره‌جویی از تدابیر پیشگیری وضعی یاد کرد.

۳.۲.۲. تدابیر صورت گرفته در راستای تقویت گروه‌های گشت و بازرسی

یکی از عناصر اصلی در طرح‌های متعدد پیشگیری، بازرسی‌های امنیتی است که کارآمدی آن به اثبات رسیده است (ابراهیمی، ۱۳۹۱: ۱۱۷). در این راستا، می توان از گروه‌های گشت و بازرسی به عنوان بازرسی امنیتی آب یاد کرد.

این گروه‌ها با هدف حضور دایمی در دشت‌ها و محدوده اراضی، بستر و حریم رودخانه‌ها، مسیل‌ها و تالاب‌ها و نظایر آن در سراسر کشور به منظور حفظ و حراست کمی و کیفی منابع و مجاری عمومی و تاسیسات آبی، به روز نمودن آمار و اطلاعات منابع آب، و نیز تسهیل در امور اطلاع رسانی و همگرایی در بهره‌برداران و ایجاد زمینه‌های تشکیل تشکلهای آب‌بران شکل گرفته‌اند (دفتر نظام‌های بهره‌برداری و حفاظت آب و آبفا، ۱۳۹۴: ۱). با توجه به اهمیت وظایف محموله بر این گروه‌ها در راستای تحقق اهداف مزبور، دستورالعمل چهارم طرح احیا و تعادل بخشی منابع آب زیرزمینی به موضوع تقویت و تشکیل گروه‌های گشت و بازرسی بخش خصوصی اختصاص یافته است. بر اساس مقررات دستورالعمل مذکور، مراتب لازم جهت کشف جرایم و تخلفات آبی توسط این گروه‌ها اتخاذ گردیده است. در این راستا، گروه‌های مذکور مکلف به حضور فیزیکی مستمر روزانه (۸ ساعت در شبانه‌روز) و انجام گشت و بازرسی در حوزه عملکرد تعیین شده و براساس برنامه کاری مشخص شده توسط شرکت آب منطقه‌ای محل و بازرسی مداوم از کلیه منابع، مجاری، و تاسیسات آبی و تجهیزات منصوبه بر روی آنها در حوزه عملکرد زیر نظر شرکت‌های مذکور می‌باشند. تعداد گروه‌های گشت و بازرسی مورد نیاز بخش خصوصی در هر منطقه بر اساس استانداردهایی از قبیل تعداد منابع آب، و یا وسعت پراکندگی منابع آب نسبت به یکدیگر، به گونه‌ای توسط شرکت آب منطقه‌ای محل تعیین خواهد شد که حداقل هر هزار منبع آب و یا نقطه برداشت آب و یا اینکه هر امور یا اداره منابع آب شهرستان، تحت پوشش یک گروه گشت و بازرسی باشد. بر این اساس، در ساعات مختلف شبانه‌روز و حتی در روزهای تعطیل، نسبت به استقرار گروه‌های کشیک در سطح دشت اقدام می‌شود (همان: ۱۰).

همان طور که ملاحظه می‌شود، اتخاذ این تدابیر، حضور حتمی و مستمر گروه‌های گشت و بازرسی در

دشت‌ها را تضمین می‌کند و این امر، با ایجاد ترس از کشف جرم توسط این گروه‌ها منجر به کاهش تصمیم به ارتکاب جرایم آبی توسط اشخاصی که قصد ارتکاب دارند، در مرحله قبل از عمل خواهد شد. با توجه به اینکه طبق قانون توزیع عادلانه آب و آیین‌نامه‌های اجرایی آن، از جمله وظایف اصلی این گروه‌ها، اعلام فوری و تلفنی موارد تخلف مشاهده شده در هر ساعت از شبانه روز می‌باشد^۱، علاوه بر تاثیر حضور آنها در پیشگیری از جرم از طریق دشوارسازی ارتکاب آن، تاثیر حضور آنها در کشف جرم و برخورد با آن و پیشگیری از تکرار جرم - به‌ویژه توسط مرتکبینی که در دفعات قبل، جرم آنها توسط این گروه‌ها کشف گردیده است - نیز غیر قابل انکار است.

۴.۲.۲. الزامات حاکم بر اتخاذ تدابیر لازم جهت پیشگیری از آلودگی آب‌ها

از دیگر نمونه‌های ظرفیت سیاست جنایی فعلی برای پیشگیری وضعی از وقوع جرایم آبی، برخی از الزامات حاکم بر اتخاذ تدابیر لازم جهت پیشگیری از آلودگی آب‌ها است. نمونه این الزامات، تکلیف مندرج در بند «ج» ماده ۱۰۴ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب سال ۱۳۷۹ است که مقرر می‌دارد: «به‌منظور کاهش آلودگی عوامل آلوده‌کننده محیط‌زیست بالاخص در مورد منابع طبیعی و منابع آب کشور، واحدهای تولیدی موظفند برای تطبیق مشخصات فنی خود با ضوابط محیط‌زیست و کاهش آلودگی‌ها اقدام کنند. هزینه‌های انجام شده در این مورد، به‌عنوان هزینه‌های قابل قبول واحدها منظور می‌گردد». همچنین تبصره ۸۴ ذیل بند «ط» قانون برنامه پنج‌ساله دوم توسعه مصوب سال ۱۳۷۳ نمونه دیگری است که مقرر می‌دارد: «به‌منظور جلوگیری و رفع آلودگی منابع آب توسط فاضلاب‌های صنعتی، صنایع و کارخانجات واقع در شهرها و شهرک‌های صنعتی موظفند نسبت به ایجاد بهره‌برداری شبکه‌ها و جمع‌آوری و انتقال و تاسیسات تصفیه فاضلاب صنعتی بر اساس استانداردهای سازمان محیط‌زیست با مشارکت و نظارت شرکت‌های آب‌وفاضلاب استان‌ها اقدام نمایند».

۵.۲.۲. پیش‌بینی ضابطین خاص دادگستری در مقابله با جرایم آبی از میان کارکنان دولت

(پیوند سیاست جنایی قضایی و اجرایی)

یکی از ابزارهای قابل توجه برای مقابله با جرایم آبی با تمرکز بر سخت شدن ارتکاب جرم یا همان

۱. عمده موارد تخلف از قبیل احیا و مرمت غیرمجاز قنات، حفر، کفشکنی، جابه‌جایی و لایروبی غیرمجاز چاه‌ها، اضافه برداشت چاه‌های مجاز، شناسایی دستگاه‌های حفاری غیرمجاز و مجاز متخلف، تجاوز به حریم و بستر کمی و کیفی چشمه‌ها، رودخانه‌ها، سواحل، انهار، شبکه‌های سستی و مدرن، دریاچه، سدها و برداشت غیرمجاز شن و ماسه، ورود آلاینده‌ها به منابع آبی و ... می‌باشد. رک: همان.

پیشگیری وضعی، پیش‌بینی ضابطین خاص دادگستری برای مقابله با جرایم آبی در ماده ۳۰ قانون توزیع عادلانه آب است که به‌نوبه خود، جلوه زیبایی از همکاری و هم‌گامی سیاست جنایی اجرایی و قضایی برای مقابله با این دست از جرایم را به نمایش می‌گذارد.

طبق تعریف بیان شده در دستورالعمل مامورین ماده ۳۰ قانون توزیع عادلانه آب، «مأمور ماده ۳۰» به افرادی اطلاق می‌شود که به‌موجب این ماده از قانون توزیع عادلانه آب، پس از احراز شرایط عمومی و فنی لازم، و با صدور ابلاغیه از سوی وزیر نیرو، جهت تشخیص و گزارش تخلفات از قوانین موضوعه در حوزه حفاظت از منابع آب، مجاری انتقال، و نیز تأسیسات آبی، به دادرسی مربوطه و سایر مراجع قضایی و انتظامی معرفی می‌شوند و گزارش‌های ایشان، از اعتبار قانونی گزارش‌های ضابطین دادگستری برخوردار خواهد بود (معاونت امور آب و آبفا، دفتر نظام‌های بهره‌برداری و حفاظت آب و آبفا، ۱۳۹۴:۱).

در واقع، در پی محدودیت‌های ذاتی در توسعه ساختارهای سازمانی شرکت‌های آب منطقه‌ای، واگذاری برخی از ماموریت‌های خدماتی و فنی به‌بخش غیردولتی، از جمله واحدهای خصوصی، امری ضروری و غیرقابل اجتناب تلقی می‌شود. با این وجود، با توجه به ماهیت حاکمیتی برخی از وظایف و الزامات قانونی - به‌ویژه مواد ۳۰ و ۳۱ قانون توزیع عادلانه آب - این واگذاری نمی‌تواند به معنای کاهش نظارت یا تعلیق مسئولیت‌های قانونی باشد. بر این اساس، همکاری هماهنگ میان مامورین ماده ۳۰ قانون مذکور، کارکنان شرکت، مشاوران فنی، گروه‌های ناظر میدانی (گشت‌وبازرسی) و پیمانکاران اجرایی، در چهارچوب «اجرای احکام انسداد و اعاده به وضعیت قبلی»، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر محسوب می‌شود. این روند، بر مبنای دستورالعمل‌های شماره چهار و پنج طرح احیا و تعادل بخشی منابع آب زیرزمینی، و در راستای نامه شماره ۹۴/۲۴۹۱۸/۳۱/۱۰۰ مورخ ۷ خرداد ۱۳۹۴ وزارت نیرو، شکل گرفته است. طبق این چهارچوب، گروه‌های گشت‌وبازرسی پس از شناسایی تخلفات در دشت‌های هدف، ضمن ثبت دقیق مراتب در گزارش و ارایه آن به قسمت مربوطه، بلافاصله موضوع را به مامور ماده ۳۰ مستقر در سطح شهرستان اطلاع می‌دهند. در این صورت، مامور مذکور مکلف است تا پس از بازدید و مشاهده تخلف یا آثار تخلف یا جرم، گزارش رسمی را تنظیم کرده و به مراجع انتظامی و قضایی مربوطه - به‌ویژه دادستانی شهرستان - ارایه دهد. در این مرحله، با تکیه بر مفاد ماده ۳۱ قانون توزیع عادلانه آب، مامورین نیروی انتظامی موظفند از فرار متهم، از بین رفتن شواهد و جابه‌جایی ادوات مرتبط با تخلف، جلوگیری به‌عمل آورند. هم‌زمان، دفتر حقوقی شرکت آب منطقه‌ای مرتبط با همکاری مامور مذکور، فرایند قضایی را از طریق مراجع ذی‌صلاح آغاز و پیگیری‌های لازم را تا صدور رای قطعی، دستور اجرایی، و یا حکم نهایی برای برخورد سریع‌تر با مجرم یا متخلف دنبال می‌کند.

لازم به ذکر است که بر اساس مقررات جاری، اجرای حکم «اعاده به وضع سابق» به‌طور کامل بر عهده شخص متخلف است. در صورتی که وی از انجام این تعهد قانونی سرپیچی کند، شرکت آب

منطقه‌ای مربوطه می‌تواند با هماهنگی مأمور ماده ۳۰ و با استفاده از بودجه اختصاصی و یا با استخدام مشاوران و پیمانکاران بخش غیردولتی، اقدام به اجرای اجباری حکم نماید. در این حالت، تمام هزینه‌های اجرایی به‌طور خودکار به‌عهده متخلف و مطابق مفاد قانون قابل استیفا خواهد بود (همان: ۷).

۳. ابزارهای اجرایی سیاست جنایی

این ابزارها به‌دلیل آنکه در مرحله پیش‌قضایی قرار دارند، قطعاً در پیشگیری غیرکیفری نقش مطلوبی ایفا می‌کنند و صرف وجود آنها نشانه خوبی از درک قانونگذار در این خصوص می‌باشد. در ادامه ظرفیت‌های قانونی برای بهره‌گیری از ابزارهای اجرایی به‌شرح ذیل مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱.۳. ریاست جمهوری

طبق قانون اساسی جمهوری اسلامی، رئیس جمهور به‌عنوان عالی‌ترین مقام اجرایی و دومین مقام رسمی کشور که ریاست قوه مجریه را - جز در اموری که مربوط به رهبری می‌شود - بر عهده دارد (اره فروش، ۱۳۸۰: ۱)، نقشی کلیدی در اجرای سیاست جنایی خواهد داشت. همچنین، افزون بر اختیارات کلی رئیس جمهور که می‌تواند به وی در حفظ منابع آبی کمک کند، برخی از اختیارات ریاست جمهوری به شکل جزیی‌تری به حفظ این منابع برمی‌گردد. برای نمونه می‌توان گفت که مسئولیت اجرای قانون اساسی با رئیس جمهور است؛ در نتیجه حفاظت از منابع آبی که از اموال عمومی است و در قانون اساسی تضمین گردیده است، نیز در درجه اول، با رئیس جمهور خواهد بود؛ چرا که وی مسئول اجرای تمامی حقوق مردم که در قانون اساسی آمده است و حق دسترسی به محیط‌زیست سالم و حفظ اموال عمومی از جمله آن است، می‌باشد.^۱ در این راستا، حتی می‌توان گفت که مسئولیت اصلی اجرای قانون اساسی با رئیس جمهور است و لایحه قانونی اصلاح مواد فصل دوم قانون تعیین حدود وظایف، اختیارات، و مسئولیت‌های ریاست جمهوری اسلامی ایران در اجرای قانون اساسی (مصوب سال ۱۳۶۵) به وی در این زمینه کمک می‌کند (سعید، ۱۳۸۱: ۹۸).

گذشته از تمامی این مسایل، آنچه بیش از همه نقش رئیس جمهور را در مقابله با جرایم آبی پررنگ و مهم می‌کند، وابستگی سازمان حفاظت محیط‌زیست به وی است که از طریق یکی از معاونان رئیس جمهور (رئیس سازمان حفاظت محیط‌زیست) اداره می‌شود (هاشمی، ۱۳۸۲: ۳۰۱). اگر از این ظرفیت به‌درستی استفاده شود، بسیاری از مسایل و مشکلات مربوطه به جرایم آبی، به‌ویژه جرایم آبی کیفی حل خواهد شد؛ چرا که برای پیشگیری و مقابله با این‌گونه جرایم، سازمان حفاظت محیط‌زیست باید حق

۱. اصل ۱۱۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

نظارت بر واحدهای آلوده‌کننده و مخرب محیطی در بخش خصوصی، عمومی، و دولتی را دارا باشد و از آنجا که ماهیت کار بسیاری از واحدهای دولتی (اقتصادی، صنعتی، معدنی، بهداشتی، نظامی، انتظامی و غیره) از جنبه‌های گوناگون، نوعاً مخرب محیط و برای جامعه زیان‌بار است، نظارت بر آنها فقط از طریق یک سازمان حکومتی بالاتر از وزارتخانه‌ها، موثر و کارساز خواهد بود. بر این اساس، هرچند که سازمان حفاظت محیط‌زیست را می‌توان تا حدودی در ردیف یک سازمان اجرایی دانست، لیکن به لحاظ ضرورت نظارت عالیه بر همه دستگاه‌های دولتی، این سازمان باید وابسته به رییس دولت باشد (همان: ۳۰۱).

در خصوص جرایم آبی کمی نیز باید گفت که مقابله با صدمه به کمیت منابع آبی کشور و صیانت از آنها اصولاً بر عهده وزیر نیرو است. در این زمینه هم، حق نظارت رییس جمهور بر کار وزرا، که طبیعتاً شامل حق نظارت وی بر کار وزیر نیرو نیز می‌شود، مورد توجه است. اگر رییس جمهور متوجه وجود اختلال و سستی در اجرای برنامه‌های دولت در زمینه صیانت از منابع آبی شود - نظیر اهمال در مقابله با چاه‌های غیرمجاز، حفاری‌های غیرمجاز و نظایر آن در چهارچوب اجرای طرح تعادل‌بخشی منابع آب‌های زیرزمینی، و یا هر امری که نظارت هماهنگ دولت را تضعیف و مختل نماید - برای وی، حق مواخذه و ارایه تعلیمات لازم به وزیر برای اصلاح مواضع و جلوگیری از انحراف وجود خواهد داشت (همان).

۳.۲. هیات وزیران

هیات وزیران می‌تواند در حدود قوانین موجود، برای تامین اجرای قوانین مربوط به صیانت از منابع آبی به‌وضع تصویب‌نامه و آیین‌نامه بپردازد^۱ و هر یک از وزیران در قبال تصمیمات هیات وزیران دارای مسئولیت می‌باشند (نجفی، محسنی، ۱۳۸۸: ۳۲۹). بدین ترتیب، نقش هیات وزیران جهت تعیین خط‌مشی در مقابله با جرایم آبی در حدود قوانین می‌تواند مورد توجه قرار گیرد.

۳.۳. وزارت نیرو و شرکت‌های تابعه

مسئولیت اصلی و مستقیم مدیریت منابع آبی کشور و تبعاً، کنترل بهره‌برداری از منابع آب و اجرای قانون توزیع عادلانه آب، بر اساس قوانین و مقررات فعلی موجود، بر عهده وزارت نیرو است^۲. بنابراین، بازوی اصلی و مستقیم سیاست‌گذاری اجرایی کشور در مقابله با جرایم آبی، «وزیر نیرو» است. وزیر نیرو نیز به‌نوبه خود، این وظیفه خطیر را از طریق اهرم‌های اجرایی خویش انجام می‌دهد و برای هماهنگ ساختن این اهرم‌ها - که از معاونت آب و آبفا تا امور منابع آب شهرستان‌ها را در بر می‌گیرد - می‌تواند از

۱. مستفاد از اصل ۳۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

۲. مستفاد از بند «م» ماده ۱ قانون تأسیس وزارت نیرو مصوب سال ۱۳۵۳.

اختیارات ویژه خویش مانند صدور احکام و دستورهای ابلاغی و یا بخشنامه‌های وزارتی استفاده نماید. همچنین، انتظار می‌رود تا با نظارت بر کار موسسات و شرکت‌های تابعه، اختلال‌های موجود در مسیر مقابله با جرایم آبی را رفع کند. نمونه این امر، رسیدگی به شکایات مطروحه در خصوص نحوه عملکرد شرکت‌ها و موسسات تابعه توسط وزارت نیرو است که امکان اطلاع از ضعف‌ها و کاستی‌های موجود در عملکرد واحدهای تابعه را برای این وزارتخانه ممکن می‌سازد.

در حال حاضر، امور آب وزارت نیرو در قالب شرکت مادر تخصصی مدیریت منابع آب ایران، فعالیت‌های ستادی را در امر آب به‌عهده دارد. در بخش عملیاتی در سطح کشور، با توجه به شرایط و تقسیمات کشوری و همچنین، وجود حوضه‌های آبریز، چهارده شرکت آب منطقه‌ای و یک شرکت آب استانی تاسیس شده است که مبتنی بر مدل‌های خودگردان، امر احداث، بهره‌برداری و نگهداری از تاسیسات آبی، و نیز کنترل و مدیریت بهره‌برداری از منابع آبی در حوزه عمل خود را بر عهده دارند. محدوده جغرافیایی تحت پوشش این شرکت‌ها، شکل ویژه‌ای دارند و معمولاً با تقسیمات اداری-سیاسی کشور و همچنین حوضه‌های آبریز رودخانه‌ها انطباق ندارد. این شرکت‌ها، مستقلاً در نظام بودجه‌ریزی دارای کد اجرایی هستند و می‌توانند راساً نسبت به مبادله موافقت‌نامه با سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و اجرای طرح‌های عمرانی، اقدام نمایند (مدنیان، ۱۳۹۶: ۲۱۴).

علاوه بر این، مجموعه‌ای از ظرفیت‌های کارشناسی/پژوهشی/اجرایی اعم از شرکت‌های مهندسی مشاور و پیمانکاری و یک موسسه آموزشی و دو موسسه تحقیقاتی، امور آب وزارت نیرو را پشتیبانی می‌کنند. دو انجمن تخصصی تحت عنوان «انجمن علوم و مهندسی منابع آب ایران» و «انجمن هیدرولیک ایران» به‌عنوان تشکیلات غیردولتی و مخزن فکری بخش آب، فعالیت می‌کنند (همان: ۲۱۴).

اهم وظایف و اختیارات شرکت‌های آب منطقه‌ای در جهت حفاظت از منابع آبی و مدیریت آن‌ها، به‌صورت کنترل و نظارت بر آنها انجام می‌گیرد. بر همین مبنا، در این شرکت‌ها، واحدی به نام «معاونت حفاظت و بهره‌برداری از منابع آب» وجود دارد که یکی از زیرمجموعه‌های آن، واحد نظارت یا گشت‌وبازرسی (یا به تعبیر جدید: احیا و تعادل بخشی منابع آب) می‌باشد. این واحد، وظیفه نظارت بر حفاری‌ها، شرکت‌های حفاری، کنترل رعایت مندرجات پروانه‌های صادره و نظایر آن را برعهده دارد (مدنیان، پیشین: ۲۳۸).

به لحاظ همین مسئولیت‌ها و وظایف، این شرکت‌ها موظف هستند تا در صورت مواجهه با جرایم آبی به‌ویژه جرایم آبی کمی، نسبت به اعلام جرم در اسرع وقت اقدام نمایند. در این خصوص، علاوه بر وظیفه‌ای که مأموران آبی - موضوع ماده ۳۰ قانون توزیع عادلانه آب - به‌عنوان ضابطان خاص بر عهده دارند، سایر مقامات و اشخاص رسمی این شرکت‌ها نیز هرگاه از وقوع جرایم آبی در حوزه کاری خود مطلع شوند، با اطلاق ماده ۷۲ قانون آیین دادرسی کیفری، مکلف هستند تا موضوع را فوری به دادستان

اطلاع دهند. البته با توجه به جنبه عمومی جرم بهره‌برداری غیرمجاز از منابع آبی، حتی در صورت عدم اعلام شرکت‌های آب منطقه‌ای نیز دادستان به‌عنوان مدعی العموم، در صورت اطلاع، راساً مسئول پیگیری موضوع خواهد بود.

۴.۳. سازمان حفاظت محیط‌زیست

قانون توزیع عادلانه آب، حفاظت از منابع آبی در مقابل آلودگی را به سازمان حفاظت محیط‌زیست واگذار نموده است (کفایی‌فر، ۱۳۸۹: ۴۹). این سازمان، به‌موجب ماده یکم قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست (مصوب سال ۱۳۵۳)، وابسته به ریاست جمهوری، دارای شخصیت حقوقی و استقلال مالی است که زیر نظر شورای عالی حفاظت محیط‌زیست انجام وظیفه می‌کند (همان). برخی از مهم‌ترین وظایف این سازمان در ارتباط با حفظ منابع آبی و مقابله با جرایم این حوزه به‌شرح ذیل است.

۴.۳.۱. اتخاذ تدابیر مناسب در جهت مقابله با جرایم آبی

به‌موجب قوانین و مقررات موجود، سازمان حفاظت محیط‌زیست، در چهارچوب وظایف و در حدود اختیارات خود، می‌تواند در صورت لزوم، نسبت به مسایل مرتبط با آلودگی آب، به‌تنهایی و یا با همکاری سایر دستگاه‌های اجرایی تصمیم‌گیری نماید. برای نمونه می‌توان گفت که استانداردهای مربوط به آلودگی آب با ذکر روش‌های سنجش و سایر مقررات مربوطه توسط سازمان مذکور و با همکاری وزارتخانه‌های نیرو، جهاد کشاورزی، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، و سایر وزارتخانه‌ها و سازمان‌های ذیربط حسب مورد، تهیه و به‌مورد اجرا گذاشته می‌شود.^۱ همچنین، در مورد مقررات مربوط به تخلیه هر نوع فاضلاب به شبکه عمومی فاضلاب شهر و جمع‌آوری، نگهداری، حمل، و دفع مواد زائد جامد، کمیسیون دائمی متشکل از نمایندگان تام‌الاختیار وزارتخانه‌های نیرو، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، کشور، صنعت، معدن و تجارت، و سازمان حفاظت از محیط‌زیست و سایر سازمان‌های مسئول آب و فاضلاب شهری در وزارت کشور تشکیل و تصمیمات اتخاذ شده به‌مرحله اجرا گذارده می‌شود.^۲ علاوه بر این، سازمان مذکور، طبقه‌بندی منابع آلوده‌کننده و متفرقه را نیز با همکاری وزارتخانه‌ها و موسسات ذی‌ربط تعیین می‌کند.^۳

نمونه دیگر از این امر، ماده ۱۵ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب است که به‌موجب آن، در مواردی

۱. ماده ۵ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.

۲. تبصره ماده ۵ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.

۳. ماده ۱۴ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.

که سازمان حفاظت محیط‌زیست بنا به دلایل کافی تشخیص دهد که کاهش یا از بین بردن آلودگی ناشی از منابع آلوده‌کننده موجود، جز با انتقال آنها به نقاط مناسب، امکان پذیر نمی‌باشد، قادر خواهد بود تا طرحی را در این مورد، با همکاری وزارتخانه‌های جهاد کشاورزی، صنعت، معدن و تجارت، راه و شهرسازی، و تعاون، کار و رفاه اجتماعی تهیه و پس از تصویب هیات وزیران به‌مورد اجرا بگذارد. همچنین، طبق ماده ۱۶ از آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب (مصوب ۱۳۷۳)، سازمان مذکور، می‌تواند در مواردی که ضرورت ایجاب نماید، استفاده از وسایل و روش‌های مناسب را برای مقابله با هرگونه مواد آلوده‌کننده ناشی از منابع متفرقه را برقرار نماید^۱.

۲.۴.۳. اقدامات اجرایی سازمان حفاظت محیط‌زیست در مقابله با جرایم آبی کیفی

۲.۴.۳.۱. اقدامات اجرایی سازمان حفاظت محیط‌زیست در جهت پیشگیری از جرایم آبی کیفی

۲.۴.۳.۱.۱. اقدامات انحصاری و مختص به سازمان

سازمان حفاظت محیط‌زیست به‌عنوان متولی اصلی و مستقیم مقابله با آلودگی آب‌ها (چه در قالب رفتارهای مجرمانه انسانی و چه در قالب عوامل آلوده‌ساز غیرانسانی)، موظف به اتخاذ و اجرای تدابیر پیشگیرانه در خصوص عوامل آلوده‌ساز است. از جمله تدابیر پیشگیرانه سازمان در خصوص جرم آلوده ساختن آب‌ها (به‌عنوان یک عامل انسانی آلوده‌ساز)، نظارت مداوم سازمان مذکور بر این موضوع است که خود، زمینه‌ای برای پیشگیری از جرم ایجاد می‌کند. علاوه بر این، سازمان به‌منظور پیشگیری از آلودگی آب و تشویق کلیه مسئولین مرتبط با منابع آلوده‌کننده به رفع آلودگی و نیز ایجاد انگیزه برای یافتن وسایل و روش‌های مناسب تحقیق در این زمینه، تدابیر لازم را اتخاذ و به‌مرحله اجرا می‌گذارد^۲.

۲.۴.۳.۱.۲. اقدامات سازمان با همکاری سایر وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های اجرایی در پیشگیری از جرم

علاوه بر تدابیری که سازمان حفاظت محیط‌زیست در زمینه پیشگیری از جرم آلودگی آب‌ها اتخاذ می‌نماید، سایر وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های اجرایی نیز در این خصوص، دارای وظایف و تکالیفی هستند که نتیجه اجرای آن‌ها، گام بزرگی در جهت پیشگیری از این جرم خواهد بود. برای نمونه، وزارتخانه‌های صنعت، معدن و تجارت، کشور، و جهاد کشاورزی، هنگام صدور مجوز احداث و توسعه واحدها و مجتمع‌های صنعتی، معدنی، کشاورزی، دامداری، مرغداری، و کشتارگاه، موظف هستند تا استانداردها و مقررات لازم‌الرعایه موضوع ماده ۵ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب (مصوب سال ۱۳۷۳) را به متقاضیان

۱. ماده ۱۶ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.

۲. ماده ۲ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.

ابلاغ نمایند. علاوه بر مراجع مذکور، سایر مراجع صدور مجوز واحدها و مجتمع‌های نامبرده نیز موظف به انجام این وظیفه می‌باشند. در این راستا، صدور پروانه بهره‌برداری از واحدهای مذکور، موکول به رعایت استانداردها و مقررات فوق‌الذکر گردیده است.^۱

علاوه بر این، تمامی مراجع صدور مجوز برای واحدها و مجتمع‌های مذکور، مکلف هستند تا رونوشت پروانه تاسیس و بهره‌برداری صادر شده برای این واحدها و مجتمع‌ها را به سازمان حفاظت محیط‌زیست ارسال نمایند؛^۲ تا سازمان مزبور بتواند بر نحوه انجام این وظیفه از سوی مراجع صدور مجوز، و نیز بر نحوه فعالیت واحدهایی که موفق به کسب مجوز شده‌اند، نظارت نماید.

همچنین، وزارتخانه‌های راه و شهرسازی، کشور، شهرداری‌ها و سازمان‌ها و واحدهای تابعه آنها، مکلف هستند تا حسب مورد، هنگام تهیه طرح‌های جامع و هادی شهرها، شهرک‌ها، و مجتمع‌های مسکونی و بهداشتی، و نیز در هنگام صدور پروانه در شهرها (توسط شهرداری‌ها)، استانداردها و مقررات موضوع ماده پنج از آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب (مصوب سال ۱۳۷۳) را به اطلاع طراحان و مجریان مربوطه برسانند.^۳

۳.۲.۴. اقدامات اجرایی سازمان حفاظت محیط‌زیست در برخورد با جرایم آبی کیفی

این گروه از اقدامات سازمان حفاظت محیط‌زیست را می‌توان در قالب اقدامات صورت گرفته در جهت کشف جرم، صدور اخطاریه اجرایی، اعلام جرم، و پیگیری جبران خسارات وارده، مطالعه کرد.

۳.۲.۴.۱. اقدامات سازمان در جهت کشف جرم

بر اساس قوانین و مقررات موجود در زمینه آلودگی آب، تشخیص و کشف جرم آلودگی منابع آبی با سازمان حفاظت از محیط‌زیست است.^۴ سازمان در جهت انجام این مهم، با همکاری وزارتخانه‌های نیرو، جهاد کشاورزی، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، و سایر وزارتخانه‌ها و سازمان‌های ذی‌ربط، حسب مورد، نسبت به بررسی و شناسایی کیفیت آب‌های ایران، از لحاظ آلودگی اقدام خواهد نمود.^۵ در همین راستا، سازمان موظف است، نسبت به شناسایی منابع مختلف مولد آلودگی آب به‌طریق مقتضی اقدام نماید.^۶

۱. ماده ۱۱ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.

۲. ماده ۱۲ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.

۳. ماده ۱۳ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.

۴. مواد ۱۱ و ۱۵ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست، مصوب سال ۱۳۵۳، ماده ۴۶ قانون توزیع عادلانه آب، مصوب سال ۱۳۶۱.

۵. ماده ۳ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.

۶. ماده ۴ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.

شدت آلودگی هر یک از منابع آلوده‌کننده، بیش از استانداردهای موضوع ماده پنجم آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب باشد، سازمان مراتب را کتبا به مسئول مربوط^۱ اخطار خواهد نمود که در رفع آلودگی اقدام نماید. در این اخطار، نوع و میزان آلودگی و نیز مهلت رفع آن که متناسب با امکانات، تعیین می‌گردد، صریحا قید می‌شود.^۲

در مورد شهرک‌ها و مجتمع‌های صنعتی که دارای سامانه فاضلاب عمومی هستند، از فاضلاب مزبور نمونه‌برداری شده و اقدامات لازم برای رفع آلودگی با مسئولیت شرکت و مجتمع به‌عمل می‌آید. همچنین، در مواردی که واحدهای مستقر در این شهرک‌ها و مجتمع‌ها، فاضلاب صنعتی و حاوی مواد مسموم و فلزات سنگین داشته باشند و این مواد از طریق سامانه فاضلاب عمومی قابل کنترل نباشد، بنابه تشخیص سازمان، تا حد مزبور، موظف به ایجاد تصفیه‌خانه خواهند بود.^۳ در تمامی موارد، پس از صدور اخطاریه، مسئولین مکلف هستند تا ظرف مهلت مذکور در اخطاریه، نسبت به رفع آلودگی در حد استاندارد، اقدام نمایند^۴ و یا از کار و فعالیت خودداری کنند؛ در غیر این صورت، به‌دستور سازمان، از کار و فعالیت آن‌ها تا رفع آلودگی، ممانعت به عمل خواهد آمد^۵ و دادستان محل نیز در جریان موضوع، قرار خواهد گرفت. در این وضعیت، صاحبان و مسئولین منابع آلوده‌کننده، مکلف می‌باشند تا به محض ابلاغ دستور سازمان، کار یا فعالیت ممنوع شده را متوقف و تعطیل نمایند. ادامه کار یا فعالیت مزبور، منوط به اجازه سازمان و یا رای دادگاه صلاحیت‌دار خواهد بود.^۶

در صورتی که مسئول منبع آلوده‌کننده با دلایل و مدارک قابل قبول سازمان، اثبات نماید که ظرف مهلت مقرر در اخطاریه، رفع آلودگی عملی نمی‌باشد، سازمان می‌تواند مهلت اضافی مناسب برای این گونه منابع قایل شود؛ مشروط بر اینکه، ادامه فعالیت این منابع، خطرات جدی برای سلامت انسان و سایر موجودات زنده در بر نداشته باشد.^۷ مع‌الوصف، چنانچه اشخاص ذی‌نفع نسبت به اخطار یا دستور سازمان،

۱. شخص حقیقی که اداره یا تصدی منابع مواد آلودگی از قبیل کارخانجات، کارگاه‌ها و سایر تاسیسات صنعتی را خواه برای خود و خواه به نمایندگی از طرف اشخاص حقیقی و حقوقی به عهده داشته و یا شخصا به طرق مختلف، عامل ایجاد

آلودگی است. ر.ک: بند ۱۳ ماده ۱ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.

۲. ماده ۷ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.

۳. تبصره ذیل ماده ۷ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.

۴. ماده ۸ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.

۵. ماده ۱۱ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، مصوب سال ۱۳۵۳ و ماده ۸ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.

۶. ماده ۱۲ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، مصوب سال ۱۳۵۳.

۷. ماده ۹ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.

معارض باشند، می‌توانند به دادگاه عمومی محل شکایت کنند. در این شرایط، دادگاه فوراً و خارج از نوبت به موضوع رسیدگی می‌کند و در صورتی که اعتراض را وارد تشخیص دهد، رای به ابطال اخطار یا رفع ممانعت خواهد داد و رای دادگاه قطعی است.^۱ البته لازم به ذکر است که رییس سازمان حفاظت از محیط‌زیست در مورد منابع و عواملی که خطرات فوری در بر داشته باشند، می‌تواند بدون اخطار قبلی، دستور ممانعت از ادامه کار و فعالیت آنها را بدهد.^۲ ضمناً، تشریفات صدور اخطاریه توسط سازمان به مسئولین منابع آلوده‌کننده، تابع تشریفات آیین دادرسی مدنی است.^۳

۳.۴.۲.۲.۳. اعلام جرم و پیگیری جبران خسارت وارده

اگرچه، طبق اصول و قواعد حقوق کیفری، اعلام جرم، یک تکلیف شهروندی به‌شمار می‌رود و هرکسی صلاحیت این کار را دارد؛ به‌ویژه آنکه آلوده کردن منابع آبی، از جرایم غیرقابل گذشت است که می‌تواند افراد زیادی را متضرر کند.^۴ به‌همین دلیل، قانون آیین دادرسی کیفری، مقامات و اشخاص رسمی را ملزم نموده که در صورت اطلاع از وقوع یکی از جرایم غیرقابل گذشت، مانند جرم آلوده ساختن منابع آبی، موضوع را فوری به دادستان اعلام کنند^۵ و نیز برای سازمان‌های مردم‌نهاد، صلاحیت اعلام جرم در حوزه فعالیت خود را قایل شده است^۶ که در نتیجه آن، سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه آب و محیط‌زیست نیز صلاحیت اعلام جرایم آبی - اعم از کمی و کیفی - را خواهند داشت. لیکن، از آنجا که وظیفه اصلی سازمان حفاظت از محیط‌زیست، پیشگیری و ممانعت از هر نوع آلودگی است، لذا اولین متولی حفاظت از آلودگی آب‌ها نیز بر اساس قوانین و مقررات موجود، این سازمان می‌باشد^۷ و در نتیجه وظیفه اعلام جرم آلودگی منابع آب نیز در وهله اول، با سازمان مذکور است. همان‌طور که ذکر شد، وقتی سازمان، وقوع جرم آلوده ساختن منابع آبی را تشخیص و کشف کند، ابتدا با صدور اخطاریه از مرتکبین می‌خواهد که در مهلت مقرر، نسبت به رفع آلودگی اقدام نمایند و در صورت عدم اقدام در این خصوص، از فعالیت و کار منبع آلوده‌کننده ممانعت به‌عمل می‌آید. در این

۱. ماده ۱۱ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، مصوب سال ۱۳۵۳، اصلاحی ۱۳۷۱.

۲. تبصره ذیل ماده ۱۱ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، مصوب سال ۱۳۵۳.

۳. ماده ۲۱ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.

۴. نجات، سید امین و مهدویانی، امیر، (۱۳۹۱)؛ «بررسی جرم آلودگی آب در قوانین داخلی ایران»، دومین همایش ملی

سلامت، محیط زیست و توسعه پایدار، هرمزگان: دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندر عباس، ص: ۸.

۵. ماده ۷۲ آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲.

۶. ماده ۶۰ آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲.

۷. بدیسار، ناصر و احمدی، محمد صادق، پیشین، ص: ۳۶۱.

مرحله، سازمان، مکلف شده است که مراتب را به دادستان حوزه قضایی مربوطه برای صدور دستورهای لازم، اعلام کند.^۱ برای مراحل بعدی پیگیری موضوع نیز سازمان می‌تواند در صورت ورود هرگونه خسارت به محیط‌زیست آبیان و منابع طبیعی از دادگاه بخواهد که مسئولین را به پرداخت و جبران خسارت وارد شده محکوم نماید.^۲

البته لازم به ذکر است که با توجه به جنبه عمومی جرم، محدود نمودن امکان جبران خسارت مزبور به درخواست سازمان، چندان منطقی به نظر نمی‌رسد؛ لذا حتی در صورت عدم درخواست سازمان نیز دادستان به‌عنوان مدعی‌العموم، به‌نوبه خود، مسئول پیگیری موضوع، آن هم نه صرفاً در بحث جبران خسارت بلکه در انطباق جرم با عناوین مجرمانه موجود (مانند ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی و ...) و پیگیری مجازات مجرمین می‌باشد.

۴. نتیجه گیری

مطالعه ظرفیت‌ها و ابزار اجرایی موجود در نظام اجرایی کشور برای پیشگیری از جرایم آبی حاکی از درک اهمیت و اولویت تدابیر پیشگیرانه غیر کیفری بر کیفری توسط سیاست‌گذاران و قانون‌گذاران است و تجهیز اجرا به ابزار و تدابیری برای ایفای نقش، قبل از دخالت نظام قضایی، به‌خودی‌خود گویای این امر است؛ لیکن آنچه لزوم بررسی‌های بعدی در پژوهش‌های بعدی را ایجاد می‌کند، آن است که با وجود ظرفیت‌های موجود، ارتکاب جرایم آبی همچنان سرسام‌آور است و این نشانگر عدم توفیق در بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود است. در واقع باید گفت که درست است که بسترسازی و ظرفیت‌سازی و ایجاد قوانین و مقررات سازنده همیشه مطلوب است؛ اما مطلوب‌تر و مهم‌تر، آن است که ابتدا بهره‌گیری از همین ظرفیت‌های موجود را بیاموزیم؛ چرا که تا زمانی که نتوانیم از ظرفیت‌های موجود و داشته‌های خود استفاده بهینه داشته باشیم، افزودن بی‌رویه به دامنه قوانین و مقررات با هدف بسترسازی و ایجاد ظرفیت‌های جدید هیچ کمکی به مهار پدیده جرایم آبی نخواهد کرد. از این رو، پیشنهاد می‌شود که بسترها و ظرفیت‌های موجود در سیاست‌گذاری‌های اجرایی، مجدداً بازخوانی و یادآوری و بر بهره‌گیری حداکثری از آنها تأکید شود و در قدم‌های بعدی، بسترسازی‌های جدید در دستور کار قرار گیرد.

۱. ماده ۱۹ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.

۲. ماده ۲۱ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.

منابع

۱. فارسی

الف) کتاب‌ها و مقالات

۱. ابراهیمی، شهرام، (۱۳۹۱)؛ جرم‌شناسی پیشگیری، ج ۱، چ ۲، تهران: انتشارات میزان.
۲. اره فروش، محمدرضا، (۱۳۸۰)؛ حقوق، وظایف و مسؤولیت‌های رییس جمهوری ایران، آمریکا، فرانسه، پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
۳. بدیسار، سیدناصرالدین و احمدی، سید محمد صادق، (۱۳۹۶)؛ حقوق حاکم بر آب در بستر حقوق عمومی ایران، تهران: میزان.
۴. بشیری، و دیگران، (۱۳۹۲)؛ مجموعه توصیفی و تفسیری قوانین، مقررات و رویه قضایی آب و منابع آبی، چ ۱، تهران: انتشارات جنگل.
۵. حسینی، سید حسین و یوسفی، حسن . (۱۳۹۷). درآمدی بر حمایت کیفری از حقوق آب. فصلنامه آب و توسعه پایدار، ۵(۱)، ۱۳۳-۱۴۷.
۶. خالقی، ابوالفتح و رشودی، حجت الله . (۱۳۹۲). سیاست تقنینی کیفری ایران در صیانت از منابع آب با عنایت به اسناد بین‌المللی. فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۱(۳)، ۱۱۹-۱۴۱.
۷. خدیری، حسین (مصاحبه شونده)، (۱۳۹۴)؛ «دستگاه‌های حفاری چاه در مازندران از راه دور کنترل می‌شوند»، مصاحبه با مدیر دفتر حفاظت و بهره‌برداری از منابع آب شرکت آب منطقه ای مازندران، مندرج در سامانه خبرگذاری صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، مرکز مازندران.
۸. خسروشاهی، قدرت‌اله و منصوری، حیدر، (۱۳۸۹)؛ «پیشگیری زودرس از بزهکاری با رویکرد خانواده مداری»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، سال پنجم، ش ۱۶، دوره پاییز.
۹. دفتر نظام‌های بهره‌برداری و حفاظت آب و آبفا، (۱۳۹۴)؛ طرح احیا و تعادل بخشی منابع آب زیرزمینی؛ دستورالعمل چهارم: تقویت و تشکیل گروه‌های گشت و بازرسی بخش خصوصی، تهران: معاونت امور آب و آبفا.
۱۰. دفتر نظام‌های بهره‌برداری و حفاظت آب و آبفا، (۱۳۹۴)؛ طرح احیا و تعادل بخشی منابع آب زیرزمینی (دستورالعمل دوم: اطلاع رسانی، آموزش و فرهنگ‌سازی)، تهران: معاونت امور آب و آبفا.
۱۱. دفتر نظام‌های بهره‌برداری و حفاظت آب و آبفا، (۱۳۹۴)؛ طرح احیا و تعادل بخشی منابع آب زیرزمینی؛ دستورالعمل ششم: دستورالعمل نصب و بهره‌برداری کنتورهای هوشمند (حجمی و آب و برق)، تهران: معاونت امور آب و آبفا.
۱۲. ذوالفقاری، یوسف، (۱۴۰۰)؛ حقوق آب، چ ۳، تهران: انتشارات مجد.

۱۳. رایجیان اصلی، مهرداد، (۱۳۸۳): «رهیافتی نو به بنیان‌های نظری پیشگیری از جرم»، فصلنامه حقوقی دادگستری، ش ۴۹ و ۴۸، دوره‌های پاییز و زمستان.
۱۴. روبرکاری، یو و نجفی ابرندآبادی، علیحسین، (۱۳۸۱): «مداخله روانشناختی-اجتماعی زودرس در پیشگیری از رفتارهای مجرمانه»، ترجمه علیحسین ابرندآبادی، فصلنامه تحقیقات حقوقی، ش ۳۶ و ۳۵، دوره‌های بهار و زمستان.
۱۵. سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، (۱۳۹۶): انسان و محیط زیست، پایه یازدهم، دوره دوم متوسطه، چ ۱، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
۱۶. سعید، پدرام و مقصودی، مجتبی، (۱۳۸۱): «حدود، وظایف، اختیارات و مسؤولیت‌های ریاست جمهوری»، فصلنامه مجلس و پژوهش، سال نهم، دوره زمستان، ش ۳۶.
۱۷. سی. ولش، براندون و پی، فارینگتون، (۱۳۹۴): دانشنامه پیشگیری از جرم آکسفورد، ترجمه گروهی از پژوهشگران حقوق کیفری و جرم‌شناسی، با دیباچه علیحسین نجفی ابرندآبادی به کوشش حمید نیکوکار، چ ۲، تهران: انتشارات میزان.
۱۸. شامبیاتی، هوشنگ، (۱۳۸۴): بزهکاری اطفال و نوجوانان، چ ۱۳، تهران: انتشارات مجد.
۱۹. شرکت مهندسی مشاور سیمای آب خاوران، (بی‌تا): «معرفی طرح داناب: طرح ملی دانش‌آموزی نجات آب».
۲۰. صلاحی، جاوید، (۱۳۸۸): بزهکاری اطفال و نوجوانان، چ ۶، تهران: انتشارات میزان.
۲۱. غلامی، حسین، (۱۳۹۶): اصل حداقل بودن حقوق جزا، چ ۲، تهران: انتشارات میزان.
۲۲. کفایی فر، محمد علی، (۱۳۸۹): چالش‌های حقوقی سازمان حفاظت محیط زیست ایران در راه تحقق حقوق شهروندان به برخورداری از محیط زیست سالم، پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
۲۳. مدنیان، غلامرضا و درجی، ارسلان، (۱۳۹۵): «موانع و چالش‌های حاکم بر مالکیت عمومی آبهای زیرزمینی در نظام حقوقی ایران»، مندرج در کتاب مجموعه چکیده مقالات همایش ملی حقوق آب: فرصت‌ها و راهکارها، تهران: سالن اجلاس سران.
۲۴. مدنیان، غلامرضا و نژاد ملایری، مرجان، (۱۳۹۶): حمایت کیفری از منابع آبی در حقوق آب ایران، چ ۱، تهران: انتشارات داد و دانش.
۲۵. مرادی، فرزانه، هاشمی، سید حسین، میرخلیلی، سید محمود و دارابی، شهرداد. (۱۳۹۸). نقش مجازات در پیشگیری از جرم بهره‌برداری غیرمجاز از منابع آب زیرزمینی. مجله آب و فاضلاب، ۳۰(۳)، ۹۹-۱۱۳.
۲۶. مرادی، فرزانه، (۱۴۰۳): جرایم آبی: مفهوم‌شناسی و گونه‌شناسی، فصلنامه حقوق آب و برق، ش ۱.

۲۷. مرکز آموزش‌های عمومی و تخصصی کوتاه مدت، (۱۳۹۶)؛ کتابچه آموزشی نجات آب: طرح ملی دانش آموزی نجات آب (داناب) در استان همدان (ویژه پایه هشتم)، همدان: انتشارات جهاد دانشگاهی استان همدان با همکاری روابط عمومی شرکت آب منطقه‌ای همدان.
۲۸. مرکز آموزش‌های عمومی و تخصصی کوتاه مدت، (۱۳۹۶)؛ کتابچه آموزشی نجات آب: طرح ملی دانش آموزی نجات آب (داناب) در استان همدان (ویژه پایه نهم)، همدان: انتشارات جهاد دانشگاهی استان همدان با همکاری روابط عمومی شرکت آب منطقه‌ای همدان.
۲۹. مستفاد از بند «م» ماده ۱ قانون تأسیس وزارت نیرو مصوب سال ۱۳۵۳.
۳۰. مشهدی، علی، (۱۳۹۲)؛ درآمدی بر حقوق مجوزهای دولتی، چ ۱، تهران: انتشارات خرسندی.
۳۱. مهر، نسرین، (۱۳۸۸)؛ «تحولات کیفر در پرتو مکاتب کیفری و جرم شناسی»، دوفصلنامه مطالعاتی حقوقی دانشگاه شیراز، دوره ۱، ش ۳، دوره زمستان.
۳۲. نجات، سید امین و مهدویانی، امیر، (۱۳۹۱)؛ «بررسی جرم آلودگی آب در قوانین داخلی ایران»، دومین همایش ملی سلامت، محیط زیست و توسعه پایدار، هرمزگان: دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندر عباس.
۳۳. نجفی، مرتضی و محسنی، فرید، (۱۳۸۸)؛ حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، چ ۷، تهران: انتشارات بین المللی الهدی.
۳۴. هاشمی، محمد، (۱۳۸۲)؛ حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران؛ حاکمیت و نهادهای سیاسی، چ ۲، چ ۷، تهران: انتشارات میزان.

(ب) قوانین و دستورالعمل‌ها

۳۵. بند ۲-۱-۲-۶ دستورالعمل چهارم طرح احیا و تعادل بخشی آب‌های زیرزمینی: دستورالعمل تقویت و تشکیل گروه‌های گشت و بازرسی بخش خصوصی، مصوب سال ۱۳۹۴.
۳۶. بند ۲-۱-۲-۶-۳ دستورالعمل چهارم طرح احیا و تعادل بخشی آب‌های زیرزمینی: دستورالعمل تقویت و تشکیل گروه‌های گشت و بازرسی بخش خصوصی، مصوب سال ۱۳۹۴.
۳۷. تبصره ۱ ماده ۴ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.
۳۸. تبصره ذیل ماده ۱۱ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، مصوب سال ۱۳۵۳.
۳۹. تبصره ذیل ماده ۷ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.
۴۰. تبصره ماده ۵ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.
۴۱. دستورالعمل مامورین ماده ۳۰ قانون توزیع عادلانه آب، معاونت امور آب و آبفا، دفتر نظام‌های

- بهره‌برداری و حفاظت آب و آبفا، مصوب ۱۳۹۴
۴۲. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
۴۳. قانون آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲.
۴۴. قانون بودجه سال ۱۳۹۴، مواد ۱۲ و ۴۵ قانون توزیع عادلانه آب، ماده واحده قانون تعیین تکلیف چاه های آب فاقد پروانه بهره‌برداری، قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی و نهایتاً دستورالعمل ششم طرح احیا و تعادل بخشی منابع آب زیرزمینی.
۴۵. ماده ۲ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.
۴۶. ماده ۳ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.
۴۷. ماده ۴ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.
۴۸. ماده ۴ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.
۴۹. ماده ۵ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.
۵۰. ماده ۷ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.
۵۱. ماده ۸ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.
۵۲. ماده ۹ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.
۵۳. ماده ۱۰ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.
۵۴. ماده ۱۱ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.
۵۵. ماده ۱۱ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، مصوب سال ۱۳۵۳ و ماده ۸ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.
۵۶. ماده ۱۱ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، مصوب سال ۱۳۵۳، اصلاحی ۱۳۷۱.
۵۷. ماده ۱۲ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.
۵۸. ماده ۱۲ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، مصوب سال ۱۳۵۳.
۵۹. ماده ۱۳ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.
۶۰. ماده ۱۴ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.
۶۱. ماده ۱۵ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ساب ۱۳۵۳.
۶۲. ماده ۱۶ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳.
۶۳. ماده ۱۹ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.
۶۴. ماده ۲۱ آیین نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب سال ۱۳۷۳.
۶۵. ماده ۷۲ آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲.
۶۶. مواد ۱۱ و ۱۵ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، مصوب سال ۱۳۵۳، ماده ۴۶ قانون توزیع

عادلانه آب، مصوب سال ۱۳۶۱.

۶۷. وزارت نیرو، خلاصه طرح ملی دانش آموزی نجات آب داناب، تهران: وزارت نیرو با همکاری کمیسیون ملی یونسکو در ایران.

ج) وبسایت‌ها

68. <http://tabriz.trib.ir/web/mazandaran1006407>

69. <http://www.nejatab.ir>

70. <https://www.danab.ir>

مقاله آماده انتشار